

YEZİDİLER VE İNANÇ ESASLARI

Prof. Dr. MEHMET AYDIN *

Menşeleri uzun zaman esrarını koruyan Yezidiler, Rusya'da, Tiflis ve Erivan bölgesinde; Irak'ta, Şeyhan ve Sincar'da, Cebel Sim'an'ın yirmi kadar köyünde; Türkiye'de Siirt'in Kurtalan, Beşiri ve Batman ilçelerinin köylerinde ve Hakkari'nin dağlık bölgelerinde yaşamaktadırlar¹.

Yezidiler üzerinde çalışın ilk araştırmacılar, bu dinî harekette Mazdeizm ve Maniheizm gibi Doğunun antik kültürlerinin bakiyesini görüyorlardı. Hatta bu teoriye inananlara göre, Yezidilerin inandıkları melekler, Paganizmin tanrılarıyla aynı kabul ediliyordu². Nau gibi diğeri bazı araştırmacılar da Nesturiyen dökümanlarını inceleyerek Yezidiliği, Hıristiyan kaynaklarına bağlamaya çalışıyorlardı³. Fakat, bu konuda daha derinlemesine yapılan bir takım çalışmalar Ahmet Teymur Paşa⁴, Abbas Azzavi⁵ ve Guidi⁶ tarafından yürütölmüş ve yukarıdaki teoriler büyük ölçüde tesirsiz hale gelmiştir⁷. Bu yapılan son çalışmalara göre Yezidilik, bir İslamdan sapma (hérétique) hareketidir. Yani sapık bir dini cereyandır. Bugünkü görünümü altında İslamla hiçbir ilgisi olmayan bu hareketin temelinde Guidi'ye göre bir gulüvv hareketi bulunmaktadır⁸. Bu gulüvv hareketi, Abbasi hanedanının ilk asırları boyunca devam eden bir pro-mevi gulüvvüdür. Bu hareket kısa zaman sonra, Doğu Anadolu'nun güney kısmında, Musul'a kadar olan bölgede tutulmuştur⁹.

* Selçuk Üniversitesi öğretim üyesi.

¹ Thomas Bois, Les Yezidis, al-Machriq, Beyrut, 1961, P. 109; Nuri Beg, Abede-i İblis, İst. 1328, s. 39; Roger Lescot, Enquete Sur Les Yezidis, Beyrut 1975, P. 24; Jaques Jarry, La Yezidiyya, Annales İslamologiques, Caire, 1967, VII, P. 4; Dr. Mehmet Aydın, Şeytana Tapma, Ank. Üniv. İlähiyat Fak. Dergisi, cilt XXIII, S. 359.

² R. Lescot P. 19.

³ F. Nau, Note Sur La Vie et La Date de Cheikh Adi, Revue de l'Orient Chretien, 2e Série, IX.

⁴ A. Teymur, el-Yezidiyye, Caire, 1347.

⁵ Abbas el-Azzavi, Tarihu'l-Yezidiyye, Bağdat, 1935.

⁶ M.A. Guidi, Origine dei Yazidi e Storia Religiosa de l'İslam e de l'Dualisme, R.S.O. Rome, 1932.

⁷ R. Lescot, P. 19.

⁸ A.g.e. P. 20.

⁹ A.g.e. P. 20

Hicretin V. ve VI. yüzyıllarında ortaya çıkan bu gulüvv hareketi, bu bölge sakinleri arasında çok sayıda sempatzan bulmuştur. Siyasi platformda bu sempatzanlık sebepsiz değildir. Emevi halifelerinden Merva'nın bu bölgeden bir kölenin oğlu olması¹⁰ bölge sakinlerinin Emevi halifeleriyle iyi ilişkiler içinde olmasına neden olmuştur. Emevi hanedanlığı yıkılınca, bu hilafet taraftarları Hakkari dağlarına çekilmişler, devrin siyasi çalkantısından uzak bir hayat yaşamayı tercih etmişlerdir.

Şerefnameye göre¹¹ Ceziretu'bni Ömer, Ardelen, Gurgil, Finek emirleri neseben Halid bin Velide; Süleymaniye, Meyafarikiyn emirleri ise ikinci Mervana ve Culamerki ve Mehmûdî şefleri ise Emevilere bağlanıyordu¹².

İşte bölge kabileleri tarafından hüsnü kabulle karşılanan bu politik mülteciler, bölge sakinlerinin hayatlarına dinamizm getirmişlerdir. Çünkü, bunlar, Abbasi iktidarının ilk dönemlerinde Emevi taassubu ile birkaç kere ayaklanmışlardır¹³. Fakat, zamanla siyasi dinamizmlerini kaybeden Emevilerden bazıları, kendilerini mistik pratiklere vermişlerdir¹⁴. İşte es-Sem'anî'den, Azzavî'nin naklettiğine göre, şeceresi Halid b. Velid'e varan Hakkari'li Ebu'l-Hasan Ali (409-484) Sincar'da inzivaya çekilmiş ve orada çok sayıda mürit elde etmiştir¹⁵. Meşhur Şeyhülislam İbn Teymiyye (1263-1328) bu zattan, Şeyh Adi b. Müsafir'in öncüsü olarak bahseder¹⁶.

Böylece Hicri V. asırdan itibaren, Anadolu'nun tüm güney doğusu, Emevi davasına kazanılmış bulunuyordu. Ebu'l-Hasan Ali'nin ölümünden sonra bir asır bile geçmeden YEZİD'in imametine inanan ve kendi cemaatlerine onun ismini veren bir mezheple karşılaştığını Sem'anî belirtmiş; Hilvan dağında ve onun etrafındaki bölgelerde çok sayıda Yezidi ile karşılaştığını söylemiştir. Dağlarda zahidane bir hayat süren ve HAL¹⁷

¹⁰ Encyc. Isl. Art. Kurdes.

¹¹ Şerefname, Bitlis prensi Şerafeddin tarafından 1598'de Farsça olarak yazılmıştır. Bu kitap, 1860-1862'de Petersburg'da Veliaminof-Zernof tarafından neşredilmiş ve 1868-1893'te Petersburg'da Charmoy tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Yine 1930'da Kahire'de basılmıştır. (BK. Jaques Jarry, Annales Islamologiques, Kahire, 1967, VII. P. 2, dipnot 1)

¹² R. Lescot, P. 21; Şerefname, P. 339.

¹³ E.İ. Art. Kurdes, Jaques Jarry, Annales, VII. P. 4.

¹⁴ R. Lescot, P. 21.

¹⁵ A. Azzavî, S. 12.

¹⁶ İbn Teymiyye, Mecmuatu'r-Resaili'l-Kübra, Kahire, 1328, 1, s. 273.

¹⁷ A. Azzavî, S. 9; Dipnot 2: Burada verilen bilgiye göre, bazı sufiler, bu bitkiyi kullanarak orucun yorgunluğuna kolayca katlanıyorlardı.

denen bir bitki ile beslenen bu insanların, diğer insanlara az karıştığını ve Yezid'in imametine gönül verdiklerini belirtmiştir ¹⁸.

İşte bu topluluğun içine VI. Hicri asrın başında Şeyh Adi b. Müsafir yerleşmiştir ¹⁹ Şeyh Adi b. Müsafir Baalbek'in Beyt-Fâr kasabasında Hicri 465 veya 470 (1072-1073) veya (1077-1078) tarihlerinde doğmuşa benzer. Yine onun, 90 yaşına kadar yaşadığı söylenir ²⁰. Onun neseben I. Mervan soyundan geldiğini söyleyenler de vardır ²¹. Böylece, Şeyh Adi, Abbasi ihtilalinden ve Emevi hanedanının doğuda devrilmesinden sonra, Anadolu'ya kaçmış olan Emevi taraftarlarının içine gelmiş bulunuyordu ²². Şeyh Adi, hayatının bir kısmını Bağdat'ta geçirmiş, orada, es-Sühreverdi ile Gazali kardeşlerle ve tarikat arkadaşı olan Abdülkadir Geylani ile karşılaşmıştır ²³.

Ayrıca Şeyh Adi'nin şeyhlerindeki isimlerini kaynaklar zikretmektedir. O, Hammad ed-Dabbas'la, Ukeyl el-Menbiji, Ebu'l-Vefa el-Hulvani ile tedris etmiştir. Yine Hamid el-Endelüsiye mürid olmuştur ²⁴. Kısa zaman sonrada şeyh olmuştur. Abdülkadir Geylani gibi bir mutasavvıf onun takvasının hayranıdır. Aşağıdaki sözler Abdülkadir Geylani'ye isnad edilir: "Eğer çalışarak peygamber olunsaydı, şüphesiz ona, şeyh Adi ulaşır." ²⁵ Şeyh Adi, yapı itibariyle münzevi bir hayatı seviyordu. Belkide sadece bunun için Hakkari'nin ıssız dağlık bölgesine çekilmiştir. Yine onun bu bölgeye gelmesini; İslamdan daha çok, mahalli hurafelere bağlı olan bölge halkını, Kur'a'nın prensiplerine çağırarak niyeti ile de açıklayabiliriz ²⁶. Şeyh Adi'nin yaymaya çalıştığı doktrini ona isnad edilen bir kaç eser gayet açık bir şekilde ortaya koyar. Bu eserleri şöylece sıralayabiliriz:

- 1 — İtikadu Ehl-i Sünne ve'l-Cemaa
- 2 — Kitabu'n-Fihi Zikru Adab'ın-Nefs
- 3 — Vesaya Şeyh Adi b. Müsafir ile'l-Halife

¹⁸ es-Sem'ani, Azzavi, S. 9-10.

¹⁹ R. Lescot, P. 22.

²⁰ A. Teymur, S. 12-17; R. Frank, Scheikh Adi der Grozse Heiliye der Yezidis, Türk Bibl. XIV, Berlin, 1911, Azzavi, S. 29-30.

²¹ M. Guidi, R.S.O. T. XIII. P. 382-383.

²² Jaques Jarry, Annales... VII, P. 4.

²³ R. Lescot, P. 22.

²⁴ A. Teymur, S. 14-15; eş-Şatanavfi, Behcetü'l-Esrar, Kahire, (Tarihsiz), S. 144-146.

²⁵ R. Lescot, P. 23.

²⁶ A.g.e. P. 25; Thomas Bois, Les Yezidis, P. 194.

4— Vesaya li Muridihi Gaid ve li Sairi'l-Müridin²⁷.

Şimdiye kadar Şeyh Adi'nin eserleri üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların en ciddisini Frank yapmıştır. R. Lescot, bu konuda yaptığı araştırmalarda Frank'ın tahlillerine çok yer vermiştir. Bu tahlillere göre "İtikadu Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaa" risalesi, Şeyh Adi'nin iman ikrarını ihtiva eder. Risalenin muhtevası, Ortodoks İslam inançlarına uygundur. Hatta Şeyh Adi birçok konularda selef itikadı ile yetinir. Risalenin sonuç kısmında her türlü yeniliğe karşı çıkar²⁸. Eser, Allah'ın birliğine, Allah'ı bilmeye bizi götüren vasıtaları açıklar. ona göre bütün bu bilgiler, iki vasıttadan meydana gelir: Semi', diğeri ise Akl'dır. Bunlardan birincisi gelenekle, diğeri de akılla elde edilir. Şeyh Adi, daha sonra Allah'ın sıfatlarını tasvir eder. Özellikle Allah'ın "Her şeye kadir olma" sıfatı üzerinde durur. Bundanda çok önemli bir sonuç çıkarır: Şeytanı ve kötülüğü yaratan Allah'tır" bunu Kur'an-ı Kerim ayetleriyle ve Hadislerle teyid eder²⁹. Daha sonra ise, aşağıdaki muhakemeyi yürütür: "Eğer kötülük Allah'ın iradesinden bağımsız olsaydı, Allah güçsüz olurdu. O halde güçsüz bir varlık ise Allah olamaz. Onun bilmediği ve arzu etmediği hiçbir şey, onun mülkünde olamaz"³⁰

Şeyh Adi eserinin ikinci kısmında iman etüdüne girer. Ona göre iman, niyet, ikrar ve pratiktir, iman itaatle artar ve itaatsizlikle azalır. Şeyh Adi'ye göre Müslümanlar, sadece Kur'anı ve Sünneti rehber almalıydılar. Ona göre sadece Ebu Bekr'i, Ömer'i, Osman'ı, Ali'yi örnek alanlar mü'mindir³¹. Eserinin son kısmında Adi, müridlerinin bilmesi gerektiği diğer hakikatleri sıralar. Nihayet Allah'ın, ahiret gününde mü'minlerin dini emirlere itaatleri kadar; bidatçilere karşı alacakları tavıra da önem vereceğini belirtir³². Bidatle ve Müslümanların 73 fırkaya bölünmeleri ile ilgili bir çok hadisi eserinin sonuna ilave eder.

Şeyh Adi'nin ikinci eseri olan "Kitabu'n-Fihi Zikru Adabı'n- Nefs" de birinci risalenin mantuki bir sonucunu teşkil eder. Yani birinci eserdeki

²⁷ Frank, bugün hâlâ neşredilmemiş olan metinlerin bir tahlilini sunmuştur. Krş. R. Frank, Scheikh Adi, P. 10-28.

²⁸ R. Lescot'tan naklen P. 25; Frank, P. 16.

²⁹ XVII, 66; LXXXI, 7; IV, 80.

³⁰ A. Azzavî, P. 60.

³¹ Şeyh Adi, ilk dört halife gibi Muaviye'ye saygı gösterir. Hem Hz. Ali'nin, hem de Muaviye'nin iyi niyetli imam olduklarını kabul eder. Bu ikisi de hakkı aramak için savaşmışlardır. Kendi arzularını tatmin için değil. Her ikisi de kardeşini öldürmek istemiyordu. Bunun için her iki tarafında mensupları cennete gireceklerdir (Krş. R. Lescot, P. 26, not: 3).

³² R. Lescot, P. 26.

doktrinel yönü, bu eserde pratik tamamlar. Salih bir kulun on vasfını Şeyh bu risalesinde dile getirir. Ayrıca, melek ve peygamberler tarafından insanlara tahsis edilen inayetleri sıralar. Daha sonra ise yapıcı nasihatlerle eserin can damarına girer. Burada müride, Şeyhlerin yiyerek içerek, uyuyarak, vurarak ve çarparak Şeyh olmadıklarını bilakis onların zahidane çile ve dini gayretlerle şeyh olduklarını hatırlatır... Allah'ın aşkı için kendi hayatını telef edene, Allah'ın ebedi hayatı vereceğini söyler. Şeyh Adi mecazlar yaparak zahidi, kendi benliğine karşı savaştaymış gibi gösterir. Nihayet mutasavvıflara şunları söyler: “Biz ne cennet ne huri ararız. Biz sadece ru'yetullahı isteriz. Çok yorgunluklara maruz kaldık. Ruhumuz yok oldu.”³³ Şeyh Adi'nin üçüncü eseri olan “Vesaya Şeyh Adi b. Müsafir ile'l-Halife” ise hiç bir orijinal unsur ihtiva etmez³⁴.

Şeyhin dördüncü eseri “Vesaya li Müridihi Gaid ve Veli Sairi'l-Müridin” ise ahlaki tavsiyeleri ihtiva eder. Şeyh müritlerine dünyayı terk için baskı yapar ve ihtiraslarına hâkim olmalarını ister³⁵.

Aslında Şeyh Adi'nin eserlerinde çok büyük bir orijinallik görülmez. Diğer Sünni İslam kaynakları gibi o da İslam prensiplerinden ayrılmaz. Böylece onun eserlerinin Yezidi dogmalarına temel teşkil edecek bir özelliği yoktur. Şeyh Adi'nin mistik çileleri, oruçları, kerametleri³⁶, ona kısa zamanda Hakkari çevresinde, büyük bir dini otorite olmasını sağlamıştır. Şeyh Adi'nin şöhretinden bahseden biyografi kitapları, onun ününü Irak'a ve Suriye'ye kadar yayıldığından bahseder. Hatta her taraftan bir çok dindar insanlar, Şeyh Adi'nin yanına yerleşmek için LALEŞ'e gelmişlerdir³⁷.

İşte Şeyh Adi, kendine bağlı olan bu insanlarla Adeviyye tarikatını kurmuştur. Hatta R. Lescot'a göre Yezidilikte hâlâ mevcut olan fakirler kastı, bu tarikatın son kalıntısını teşkil eder³⁸. Şifahi gelenek içinde Yezidiler, Hasan el-Basriyi (643-728), Bistamiyi (875) ve özellikle Hallacı

³³ R. Lescot, P. 27.

³⁴ R. Lescot, P. 27.

³⁵ R. Lescot, P. 28.

³⁶ “Kitabu'l-Menakibi's-Şeyh Adi” Frank tarafından tahlil edilmiş ve onun kerametlerinin uzun bir listesini vermiştir. Bu kerametlere göre o, yılanlara ve vahşi hayvanlara emirler veriyordu (Frank P. 26). Muhataplarının fikirlerini biliyordu (P. 57). Çorak bir araziden su çıkartıyordu. (P. 58, 80). Bir gün hizmetçisinin göğsüne elini koyarak ona Kur'an-ı Kerim'i ezberletmiştir (P. 59) (Kırş. R. Lescot, P. 28).

³⁷ R. Lescot, P. 29.

³⁸ R. Lescot, P. 29.

(922'de Bağdat'ta idam edilmiştir) sık sık anarlar. Ancak Yezidiler milli azizleri olarak Şeyh Adi'yi kabul ederler. Şeyh Adi b. Müsafirin ilk kurduğu zaviyenin Adeviyye ismiyle anılması olayını ilk defa Ahmet Teymur Paşa ortaya çıkarmıştır³⁹. Şeyh Adi tarafından tesis edilen bu tarikatın prensipleri konusunda fazla bir şey bilmiyoruz. Fakat yukarıda tahlillerini sunduğumuz Adi'nin eserleri, bu tarikatın kurallarındaki sertlik konusunda bir fikir verir. Bugün fakirler kastının yaptığı gibi Adeviyye mensupları da her yıl seksen gün oruç tutuyorlardı. Ayrıca sert yerlerde yatmak, kan akıtmaktan sakınmak, özel bir elbise giymek gibi şeylerle de Adeviler ayrılıyorlardı. Onların dini pratikleri, daha çok nefis çileleri düzeyinde ve Kur'an okumaktan ibaretti. Şeyh Adi'ye göre zikir bir bidattı⁴⁰.

Adeviyye tarikatının yeni salikleri çok sert bir disiplinle karşı karşıya idiler. Ve üstlerine karşı kayıtsız-şartsız itaat etmek zorundaydılar⁴¹. Şeyh Adi'nin ölümünden sonra ise Adeviyye tarikatı daha da kompleks bir hale gelmiştir...

Şeyh Adi b. Müsafirin ölümünden hemen sonra, cemaat iki rakip gruba ayrılmıştır. Bunlardan biri İslam prensiplerine bağlı kalmış, diğeri ise bir takım Heterodoksluklar ihtiva ediyordu. İslama bağlı kalan ekol azınlıkta kaldı. Ve kısa zaman sonrada İslam cemaati içinde kayboldu. Birbirine karşıt olan bu iki ekol arasındaki mücadele ise bir asra yakın sürmüştür. Bu mücadele, Hakkari'de Heterodoks tarafın galibiyeti ile ve Yezidizmin ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. Böylece Suriye ve Mısır'daki Adeviyyelerde Sünnilik galip gelirken; tarikatın Hakkari bölgesi mensupları, Adi'nin Sünniliğini bir çeşit milli din haline getirmişlerdir. Arap unsurları içinde ise tarikat, bir konformizme ulaşmıştır⁴².

Şeyh Adi ölmeden önce yerine geçeceği kimseyi tayin etmişti. Bu zat Şeyh Adi'nin yeğeni Sahr Ebu'l-Berekattı. Beyt-Far doğumlu olan Sahr Ebu'l-Berekat, Şeyh Adiyeye mülaki olmak için buraya gelmiş ve kendini, sofuluğu ile kabul ettirmiştir. Bu olayı (Behçetül-Esrar⁴³) şöyle dile getirir: "Şeyh Adi, Hakkari'de şöhrete ulaşınca yeğeni Sahr Ebu'l-Berekat, Şeyh Adi'yi bulmak üzere Beyt-Far'ı terketmiştir. Şeyh Adi, Ebu'l-Berekat'ı küçükken tanıdığı meziyetleriyle tanıdı. Çünkü onu, çok küçükken

³⁹ Thomas Bois, Les Yezidis, P. 194; R. Lescot, P. 29.

⁴⁰ R. Lescot, P. 30.

⁴¹ R. Lescot, P. 30.

⁴² R. Lescot, P. 32; Jaques Jarry, Annales... VII, P. 5.

⁴³ Behcetü'l-Esrar, Kahire, Tarihsiz, S. 215.

babasının yanında bırakmıştı. Sahr Ebu'l-Berekat, Adi'ye, babasının ve diğer akrabalarının ölmüş olduğunu söyler. Neticede onunla birlikte kalır. Adi'nin müritleri de ona büyük saygı gösterirler. İşte Şeyh ölünce Adinin arzusuna uygun olarak herkes Şeyh Sahr Ebu'l-Berekat'a bağlanır. Artık herkes onu, Şeyh Adi'nin halefi olarak görür⁴⁴.

Sahr, uzun müddet tarikatinin kaderini elinde tutmuş o da Adi gibi bidate ve aşırı doktrinlere düşman olarak Sünni çizgide kalmıştır. Böylece onun zamanında da LALEŞ dinî merkez olma karakterini korumuştur⁴⁵. Şeyh Adi'nin yeğeni Ebu'l-Berekat'tan sonra tarikatu oğlu Adi b. Ebu'l-Berekat yönetmeye başlamıştır. Bu da seleflerinin yolundan ayrılmamış ve Sünni ekole bağlı kalmıştır. Onun Sünni istikametinden İbn Teymiyye bahseder⁴⁶. Adi b. Ebu'l-Berekat'ın Moğol istilası altında ölmesi sonucu onun yerine büyük oğlu Hasan b. Adi Şemseddin geçmiş ve tarikatin sorumluluğunu üstlenmiştir. Hasan'ın kişiliği kendinden bahseden tarihçiler tarafından çok münakaşa edilmiştir. Bazı tarihçilere göre Hasan, koyu dindarlıkla, diğer bazılarına göre ise, sadece ihtiraslarını tatmin için çalışan bir kişidir... Ahmed Teymur'un İbn Tulun'a affettiği bir derleme⁴⁷ onun altı yıl boyunca dünyadan el etek çektiğini söyler. O, bu müddet zarfında "Kitabu'l-Cilve li Erbab'l-Halve" isimli kitabını telif etmiştir⁴⁸. Yine bazı kaynaklar, Hasan'dan isimsiz bir risalenin intikal ettiğini ve Frank'ın onun da analizini yaptığını belirtir⁴⁹. Bu risale, Adi'nin fikirlerine tamamen uygun, tasavvufi bir risaledir. Şeyh Hasan, risalenin ilk sahifelerinde şeyh ile mürit arasındaki birlikten bahseder ve eserinin devamında sahte suflere şiddetle çatar. Hasan, risalesini, oruca, namaza ve uzlete davetle bitirir⁵⁰.

Bütün bunlara rağmen o, gittikçe tehditkâr hale gelen aşırılığa; selefleri gibi aynı enerji ile muhalefet etmemiştir. İbn Teymiyye bu konuda şöyle der: "Adeviler onun zamanında hatalarını anlamışlardı. İbn Şakir'in bir rivayetine göre, eğer Şeyh Hasan, bizzat kendisi sapık olmasaydı, hiç olmasa

⁴⁴ A.g.e. S. 215.

⁴⁵ R. Lescot, P. 33; A. Azzavî, P. 42-45.

⁴⁶ R. Lescot, P. 34.

⁴⁷ A. Teymur, el-Yezidiyye, S. 20.

⁴⁸ Bu kitap, modern Yezidilere atfedilen "Kitabu'l-Cilve" değildir. Bunun metni sadece birkaç sahifeyi ihtiva eder. Onun redaksiyonu da çok gerilere gitmez. Böylece bu kitap, kutsal olduğu ileri sürülen kitabın muhtevasına hiç uymamaktadır (Krş. R. Lescot, P. 34).

⁴⁹ Frank, Cheikh Adi, P. 46-50.

⁵⁰ R. Lescot, P. 35.

müritlerinin aşırı eğilimlerini ılımlaştırmaya meylederdi ⁵¹. Onun coşkun müritleri vardı. Şeyh Şemseddin ez-Zehebî derki: “onunla Şeyh Adi arasındaki mesafe, başla ayak arasındaki mesafe kadardır” Adeviler, ona karşı aşırı gitmişlerdir. Mesela bir gün bir vaiz gelir. Öyle konuşur ki Şeyh Hasan bayılır ve şuurunu kaybeder. Müritler vaizin üzerine atılır ve onu boğazlarlar. Hasan kendine gelir ve yapısını görür. “Bu nedir der?” Müritler, “Bu köpektir. Şeyhimizi nasıl ağlatabilir” derler. Bunun üzerine Şeyh Hasan hiç bir şey demez. Durumunu korumak için, olup bitenlere karşı saygılıdır ⁵².

Müritleri içindeki bu gulüvv hareketine karşı Hasan’ın toleranslı tavrı, onun politik fikirlerinden ileri geliyordu. Hatta bu konuda Ebu’l-Firas Ubeydullah daha da ileri gider, Adeviyye’nin şeyhini bu gulüvvü açıkça yamakla itham eder ⁵³. Azzavî’nin ve Lescot’un bu görüşlerine Jaques Jarry’de katılır. Böylece Hasan b. Adi’den itibaren Adeviyye’nin ifrata kaydığını ve Sünnilikten uzaklaştığını belirtir.

İşte Adeviyye Şeyhi Hasan’ın bu tutumu ve tarikat içindeki gulüvv hareketine olan kayıtsızlığından endişe eden Musul Atabeği Lu’lu Bedreddin, putperest bir hareketin yeniden sahneye çıkmasından korkarak Şeyh Adi’nin kemiklerini kabrinden çıkartarak dağıtmış ve Hasanda 1254-1255 yıllarında idam edilmiştir ⁵⁴.

Adeviyye hareketine karşı yapılan böyle bir baskı, onları yola getirmek yerine, fikirlerini silahla savunmaya sevketmiş ve İslamî kökenli bir gulüvv hareketi gittikçe çığırından çıkmış ve yeni bir din olarak görünmeye başlamıştır ⁵⁵.

Adeviyye’nin müessisi olan şeyh Adi b. Müsafir’den itibaren dördüncü şeyh olan Şeyh Hasan b. Adi Şemseddin’in ölümünden sonra, Adevilerin oldukça şüpheli temayüllere sahip olduklarını Şeyhu’l-İslâm İbn Teymiyye (1263-1328) ve Ebu’l-Firas Ubeydullah açıklamışlar ve onları Ortodoks İslam çizgisine çekmek için gayret göstermişlerdir. Bu vesile ile İbn Teymiyye, “Risaletü’l-Adeviyye”yi yazmıştır ⁵⁶. Aslında tasavvufi hareketlere karşı hassas olan İbn Teymiyye bu risalesinde Adeviyye’nin XIII.

⁵¹ A. Teymur, S. 19; R. Lescot, P. 36; İbn Teymiyye, Risale, Kahire, 1323, 1, P. 262-317.

⁵² A. Azzavî, S. 81-82; R. Lescot, P. 36.

⁵³ Jaques Jarry, Annales, VII, P. 7.

⁵⁴ R. Lescot, P. 36; Jaques Jarry, Annales...VII. P. 7.

⁵⁵ R. Lescot, P. 37.

⁵⁶ İbn Teymiyye, Mecmuatu’r-Resail, 1, 262-317.

yüzyıl içinde bulunduğu durumu dile getirmektedir. Yazar aynı konuya, “Minhacü’s-Sünnet” isimli eserinde⁵⁷ yeniden döner. Fakat risalesindeki fikirleri aynen burada da tekrar eder. Ebu’l-Firas Ubeydullah ise, “Kitabu’r-Redd ala’r-Rafida ve’l-Yezidiyye Muhalifin li’l-Milleti’l-İslâmiyye”yi⁵⁸ yazar.

İşte Yezidiliğin evrimini bu iki risalenin sunduğu bilgiler ışığında takip edeceğiz. Hakkari bölgesindeki Yezidilerin belli başlı inançları, Yezid’in imametine inanmalarıydı. Hatta bazıları Yezid’i, peygamber olarak görüyorlardı⁵⁹. Ebu’l-Firas, bu gulatı şu ifadelerle belirtir: “Bu cahiller, Yezid’i azizleştirmeye ve onu övmeye başlamışlardı. Hatta şöyle şöyle demişlerdir: Yezid’i sevmeyenlerin canı ve malı bize caizdir. Biz başka Müslümanların arkasında ibadet etmeyiz.”⁶⁰ İbn Teymiyye de aynı sitemleri Adevilere yaptıktan sonra, şu sonuca varır: “İslam hukukçularına göre Yezid sadece bir kraldır. Onu ne aziz yapmak ne de lanetlemek doğru değildir.”⁶¹.

Adeviler, ilk parlak zaferlerden sonra, Şeyh Adi’ye ve onun haleflerine karşı gösterdikleri saygıyı, Yezid’e söylediklerine ilave etmişlerdir⁶². Şeyh Adi b. Müsafir’in, Adeviyye hareketini Sünni çizgide tutma gayretlerine rağmen; ölümünden sonra onun faziletleri abartılmış ve kerametleri dilden dile dolaşmıştır. Kısa zaman sonra taraftarları onu en büyük veli olarak tanımışlardır⁶³.

XII ve XIII. yüzyıllarda tarikat mensuplarından biri tarafından kaleme alınan “Kitabu’l-Menakıbi’ş-Şeyh Adi b. Müsafir”⁶⁴ Şeyh Adi’nin söylemediği şeyleri nakleder. Aslında bu nakiller, tarikat mensuplarının halet-i ruhiyelerini gösterir. Bu nakillerden biri şöyledir: “Şeyh Adi’nin tekkesine yapılan bir ziyaret, Mekke’ye yapılan Hac’dan daha iyidir.” Şüphesiz menakıplardaki bu ifadeyi, şifahi geleneğin kat kat geçmesi mümkündür⁶⁵. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tamamen Sünni İslam

⁵⁷ İbn Teymiyye, Minhacü’s-Sünneti’n-Nebeviyye, Kahire, Tarihsiz, 11, 237 vd.

⁵⁸ Ebu’l-Firas bu risaleyi 725 H. de (1325) kaleme almıştır. Bu risale, hâlâ neşredilememiştir. Bu konudaki bilgileri, A. Azzavî’nin verdiği kısa tahlillerden alıyoruz. (Krş. A. Azzavî, S. 81-83).

⁵⁹ İbn Teymiyye, Minhac, 11, 246.

⁶⁰ A. Azzavî, S. 82.

⁶¹ İbn Teymiyye, er-Risale, S. 302.

⁶² R. Lescot, P. 39.

⁶³ R. Lescot, P. 39.

⁶⁴ R. Frank, Scheikh Adi, P. 82-83.

⁶⁵ R. Lescot, P. 39.

çizgisinde olan Şeyh Adi b. Müsafir, hayatı boyunca hem kendisini hem de taraftarlarını bu çizgiden dışarı çıkarmamıştır. Bu konu üzerinde özellikle İbn Teymiyye çok durur⁶⁶.

Yine Frank tarafından 1911 de neşredilen Şeyh Adi'nin bir kaç yazısı da aynı görüşleri teyid eder⁶⁷. Mesela Şeyh Adi'ye nisbet edilen sözlerden birkaçını şöylece sıralayabiliriz:

- I — Amelsiz sözden memnun olan kişi, Allah'dan uzaktır.
- II — Fıkıhsız dindarlıktan memnun olan kişi, dinden çıkmıştır.
- III — Allah korkusu olmadan fıkıhla yetinen, Allah'la alay etmiştir.
- IV — Vazifesini yapan kişi, kurtulmuştur⁶⁸.

Bu Sünni İslam çizgisindeki Adeviyye'ye dayanarak İbn Teymiyye, Yezidi kültü ile Adi ailesinin konu olduğu kült arasında net bir bağlantı kurar. Bu bağlantıyı şöyle dile getirir: “Onlar, Hasan b. Adi'nin bir veli olduğunu naklederler. Şeyh Hasan döneminde, buna çok ilaveler yapılmıştır. Çünkü Şeyh Adi'nin öğretisi tam olarak İslamdı ve hiçbir bidatı kabul etmiyordu⁶⁹.”

İşte dördüncü şeyh olan Şeyh Hasan'dan itibaren Sünni İslam çizgisinden ayrılmaya yüz tutan bu Adeviyye hareketi, gittikçe efsanelerle ve muhtelif kültürlerin kalıntılarıyla syncretik bir şekle bürünmüş olarak gelişmiştir. Neticede bazıları Şeyh Adi'yi ilahlaştırırken, diğer bazıları da Şeyh Adi'yi ve haleflerini bedenleşmiş melek olarak görmeye başlamışlardır⁷⁰.

Şeyh Adi'nin üçüncü halefi, yeğeninin oğlu Tac el-Arifin Şemseddin Ebu Muhammed Hasan'ın, Muhiddin Arabi (1165-1240) ile ilişki kurduğu⁷¹ ve böylece bazı fikirlere de sahip olduğu da söylenmektedir⁷². İşte Şeyh Adi'ye karşı yapılan aşırı kültlerin, onun zamanında oluştuğu

⁶⁶ İbn Teymiyye, er-Risale, S. 300; Krş. Jaques Jarry, Annales.. VII, 7; R. Lescot, P. 39; Thomas Bois, Les Yezidis, P. 210.

⁶⁷ R. Frank, Scheikh Adi, P. 82-83; R. Lescot, P. 39; A. Azzavı, S. 34-38; Damlooji, el-Yezidiyye, Musul, 1949, S. 78-80.

⁶⁸ Krş. Thomas Bois, Les Yezidis, P. 210.

⁶⁹ İbn Teymiyye, er-Risale, S. 300.

⁷⁰ R. Lescot, P. 41.

⁷¹ Thomas Bois, P. 212.

⁷² Thomas Bois, P. 213.

konusunda hemen hemen kaynaklar müttefikdir ⁷³. Hatta Şeyh Adi'ye yazılan ilahinin de sorumlusu odur. O, başka şiirler de yazmıştır ⁷⁴.

İşte İbn Teymiyye, onları Kur'an yoluna davet etmiş ve bu yolda irşatlarda bulunmuştur. Bunun için o, "sefahatla ruhunuzu öldürmeyiniz. İslâm'ın beş şartını yerine getiriniz. Hıristiyanları ve Yahudileri taklid etmeyiniz der. Allah'ın izin verdiği şeyleri niçin kendinize yasaklıyorsunuz? Hz. Peygamberin arkadaşları arasında ayırım niye? Hz. Ali ile şeyh Adi b. Müsafiri ölçüsüz bir şekilde yüceltmek niye? Allah'tan başka tanrı yoktur. Şeyhlerinizin mezarlarını ziyaretini kaldırın. Sadece Kur'an'ı kabul edin" ⁷⁵ diyerek İbn Teymiyye, doğru yoldan sapan Adevileri İslamî çizgiye çağırır.

Şeyh Adi'nin sade İslam çizgisinden gittikçe sapan Adeviyye hareketi, siyasi olayların da etkisi ile her geçen gün kompleks hale gelmiş ve içinde çeşitli inanç ve kültürlerin birleştiği bir dini syncretizm ortaya çıkmıştır. Bugün Yezidi doktrinindeki tutarsızlıklar büyük ölçüde bu syncretizm hareketine dayanır.

Yezidiler üzerinde ciddi araştırma yapan tüm araştırmacılar, Yezidilik hareketinin temelini, Şeyh Adi b. Müsafir'in Adeviyye tarikatının teşkil ettiğini ve Yezidilerin bunların bir devamı olduğunu kabul etmişlerdir ⁷⁶. Bugün Adevilerin XX. yüzyıldaki soyları XIII. yüzyıl Adevilerinden daha çok Yezidi doktrinindeki çelişkilerden endişe etmişler bunun için de kültürlerini göstermek için uyguladıkları pratikler, onlara dogmalardan daha önemli gelmiştir ⁷⁷.

Yezidi cemaatindeki velilerin mezarlarını ziyaret ve orada icra edilen seremoniler, Yezidilere çabucak İslamî vazifeleri unutturmuştur. İşte İbn Teymiyye'nin nasihatlarının bu ölçüler içinde daha da anlamlı yanı ortaya çıkıyor. Fakat bu çeşit nasihatlar, Adevi gulüvvünün önüne geçememiştir. Artık bu inancın salıkları, Hac için Mekke'ye değil; Hakkari bölgesinde Şeyh Adi'nin mezarının bulunduğu LALEŞ'e geliyorlardı ⁷⁸. İbn Teymiyye'nin

⁷³ Thomas Bois, P. 213.

⁷⁴ Thomas Bois, P. 213.

⁷⁵ İbn Teymiyye'nin yazdığı için krş. Teymur, S. 44-45; A. Azzavî, S. 16-17; Damlooji, S. 422-427.

⁷⁶ Bu konudaki araştırmalar için Bk. A. Teymur, el-Yezidiyye, Kahire, 1347; A. Azzavî, Tarihü'l-Yezidiyye, Bağdat, 1935; R. Frank, Scheikh Adi, Berlin, 1911; R. Lescot, Enquete Sur les Yezidis, Beyrut, 1975; Thomas Bois, Les Yezidis, Beyrut, 1961; Jaques Jarry, La Yezidiyya, Kahire, 1967; Nuri Beg, Abede-i İblis, İst. 1328.

⁷⁷ R. Lescot, P. 41.

⁷⁸ Thomas Bois P. 193; R. Lescot, P. 41.

risalesinde dikkatimizi çeken bir başka yön ise, Yezid'e karşı her hangi bir telmihte bulunulmamasıdır. Öyle anlaşılıyor ki Yezidilerde Yezid'e karşı gösterilen saygı; Şeyh Adi'ye gösterilen saygı tarafından gölgelenmiştir. Böylece Yezid, uzun müddet Yezidiliğin belli başlı saygı unsuru olduktan sonra, Yezidi panteonunda ikinci plana düşmüştür⁷⁹. Böylece, taraftarları için efsanevi bir varlıktan başka bir şey olmayan Yezid'in hatırası, hissedilmeden silinmiş; buna karşın, LALEŞ vadisindeki beyaz kubbeli türbeler, cemaatin ilk şeflerinin hatırasını halkın vicdanında yaşatmıştır⁸⁰.

Yezidiliğin temeli ve esası hakkında bilgi veren İbn Teymiyye ve Ebu'l-Firas Ubeydullah'ın, XIII. asrın sonlarında Yezidi doktrinin yapıcı birçok unsuru bünyesinde topladığını göstermektedir. Mesela Ebu'l-Firas Ubeydullah'ın Yezidiliğe reddiye olarak kaleme aldığı "Kitabu'r-Redd ala'r-Rafida ve'l-Yezidiyye" isimli eserinde Yezidiliğin daha sonra temel inançlarından biri olacak olan "Şeytana Tapma" iddiasına yer verilmez. Böylece bu inancın daha sonra ortaya çıkmış olması ihtimali belirmektedir⁸¹.

Yezid'in imametinin, Şeyh Adi'nin krallığının, Şeytanın saygınlığının yanında, Yezidi doktrinin teşekkülünde hurafenin oynadığı rolü de ihmal etmemek gerekir. İşte bu hurafe perestlik, Hakkari dağlarında yaşayan insanlara sathi İslam cilasını kaybettirmeye yardım edecektir⁸².

Şüphesiz Yezidiliğin ilkel dönemden aktüel duruma geçişini detaylı bir şekilde takip oldukça zordur. Bu konuda sahip olduğumuz tek belgenin ise ne zaman yazıldığı belli değildir. Bu belge, Molla Salih'in bir risalesidir. Bu risale, Rescher tarafından 1936'da İstanbul'da neşredilmiştir⁸³. Bu yazmaya göre "Yezidi cemaati üç guruba ayrılmıştır. Birinci grup şeyh Adi'nin tanrılığına inanır. İkinci grup, kadir-i mutlak gücün Allah ile Şeyh Adi arasında taksim edildiğini kabul eder. Üçüncü grup ise, Şeyh Adi'nin, Allah'ın her yerde hazır ve nazır bir vekili olduğunu kabul eder⁸⁴." Suriye

⁷⁹ R. Lescot, P. 42.

⁸⁰ R. Lescot, P. 42.

⁸¹ R. Lescot, P. 43.

⁸² B. Nikitine, Superstition des Chalde'ens du Plateau d'Ourmia: Revue d'Etnographie, 1923.

⁸³ Krş. R. Rescher, Orientalische Miscelleu, İst. 1936, 11. P. 30-37.

⁸⁴ R. Rescher, 11. P. 30-37.

grubunun şeyhi olan Cemil Axa ise, H. 921 (1515-1516) Dunbeli kabilesinden biri tarafından yazılmış bir yazmaya sahiptir. Bu yazma, bir çok Kur'an ayetiyle başlar, Şeyh Adi'nin şeceresini ihtiva eder ve Şeyh Adi'nin müritlerinin listesini verir⁸⁵.

Bütün bunlara rağmen Yezidiliğin XVI. asrın başına kadar saf karakterini muhafaza ettiğini söyleyenlerde vardır⁸⁶. Fakat bunun yanında Yezidiliğin kökenini İslam dışında arayanlar da eksik olmamıştır. Özellikle Jaques Jarry'nin savunduğu bu görüşe göre, Yezidiler VI. yüzyılda İran'dan kovulan ve Bizans topraklarına yerleşen Mazdeklerin bir devamıdır⁸⁷. Bu Mazdek itizalinin, Jüstinen zamanında Kuzey Suriye'ye yerleştiğini kaynaklar belirtir⁸⁸. Barhebraeus'un yazmasının kenarında (s. 215) şöyle bir ifade vardır: "Hos puto esse schemschanaie. Talis erat eorum antiquem usus qui apud eos hodie in desuetudinem abiit"⁸⁹. İşte bu sahife kenarındaki nota dayanarak Lemmens, Cebel Sim'an'daki Yezidilerin Suriyeli Mazdeklerin torunlarından başkası olmadığını söylemiştir⁹⁰. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Thomas Bois bu görüşe katılmaz. Fakat Thomas Bois ile Jaques Jarry'nin görüşlerinin belkide tek birleştiği nokta, Yezidi hareketinin kökeninde bir philo Emevi (ommeyade) unsurun bulunmuş olmasıdır⁹¹. Yezidiliğin kökenini, Mazdekizmin heretique bir hareketine bağlayan görüş; Yezidilikteki İslamî unsurları nasıl izah edecektir? İşte bu soruyu bizzat Jaques Jarry sorar ve şöyle cevap verir: "Bu iki dini unsurun kombinezonunun nasıl olduğunu kolayca izah edebiliriz. Mervan soyundan gelen Şeyh Adi Hz. Ali'ye düşmandı. Hakkari bölgesine çekilmişti. Orada gulüvv dozajlı İslamı, Mazdek kökenli yerlilere empoze etmişti. Fakat çok hızlı bir şekilde Mazdekizmin eski geleneği üste çıkmıştı. Böylece, Şeyh Adi ve haleflerinin sufizminin aşırı temayülleriyle kolaylaşmış bir syncretizm, iki inanç arasında gerçekleşmiş oldu. İşte bugünkü Yezidilik, İslam ve Mazdek gnosizminin bir meyvesidir⁹². Bu görüşü savunanlar,

⁸⁵ R. Lescot, P. 44.

⁸⁶ R. Lescot, P. 44.

⁸⁷ Jaques Jarry'nin bu görüşleri için Bk. Jaques Jarry, *Hérésies et Factions Dans l'Empire Byzantine du IVe au VIIe Siecle*, Caire, 1968, P. 341; Jaques Jarry, *La Yezidiyya*, VII. Cilt.

⁸⁸ Jaques Jarry, *Hérésie et Factions*, P. 340.

⁸⁹ Barhebraeus, "Chronicon Syriacum" ed. P. Bedjan, P. 420; Jaques Jarry, P. 341'den naklen.

⁹⁰ Lammens, *Mélanges de la Faculté Orientale*, Beyrut, 1906, P. 366-394.

⁹¹ Jaques Jarry, *La Yezidiyya*, VII, P. 4; R. Lescot, P. 22.

⁹² Jaques Jarry, *La Yezidiyya*, VII, P. 5.

tezlerini şöyle ortaya korlar: Ramicho⁹³ ve Barhebraus⁹⁴ tarafından zikredilen Tayrahitesler bu problemin anahtarını teşkil ederler. Guidi ve Furlani "RIVISTA DEGLI STUDI ORIENTALI" dergisinde, gulat (müfrit) noktasındaki Yezidilerin İslamdan uzaklaştıklarını ve Sünni Müslümanların gözünde heretique duruma düştüklerini söylemektedirler⁹⁵. Burada hemen işaret edelimki, Guidi makalesinde Yezidiliğin başlangıç tarihini iyi bir şekilde aydınlatmıştır. Ona göre, Adi b. Müsafır 1161 tarihine doğru vefat etmiştir. Oysa 1198'de ISCHO SABRA manastırı faaliyettedir. Manastır rahiplerinin katliamı olayı ise 1219-1220 tarihlerinde vuku bulmuştu. Bu durumda eğer manastır 1198'de hâlâ faaliyetseyse, bu katliamın faili, 1161'de ölen Adi b. Müsafır olamaz. Belki burada söz konusu olan Adi b. Müsafır'ın küçük yeğeni Adi b. Ebi'l-Berekat Ebu'l-Mefahir'dir⁹⁶. Bu durumda Ramicho, Adi'nin kâh bir Müslüman, kâh Yezidi olduğunu söylerken, Guidi ise Adi'nin küçük yeğenin devrinden itibaren artık İslam ve Yezidilik iki ayrı inanç olarak telakki edildiğini kabul ediyordu. Hatta Guidi daha da ileri giderek Ramicho'nun bahsettiği Tayrahites teriminin Yezidi kelimesinin sinonimi olduğunu söyler⁹⁷. Gerçekten Ramicho'nun metni incelendiğinde onun Adi'nin saliklerinden ve Yezidilerden bahsettiği görülür. Ancak her iki metinden de, Yezidilerin Müslüman olduğu anlaşılmalıdır. Fakat Tayrahitesler ne idi? LA REVUE de L'ORIENT CHRETIEN" ise Tayrahiteslerin de Müslüman olduğunu ileri sürerek şöyle der: "Müslüman olan Adi'nin adamlarını saymazsak, Yezidilerin sayısı 650 çadırdı. Tayrahitesler ise 1000 den fazla çadıra sahipti⁹⁸. Fakat Süryanice metin incelendiğinde şöyle bir anlam çıkmaktadır: Onların sayısı 650 çadır civarındaydı. Müslüman olan Adi'nin adamlarından başka Tayrahitesler 1000 çadır oluşturuyordu."⁹⁹ Bu metne göre Tayrahitesler henüz Müslüman değillerdir. J. Jarry'nin

⁹³ Ramicho, Beit-Abé manastırının rahibidir. Bunun Guidi tarafından neşredilen bir yazması vardır. (Bk. "Document inédit du XVe Siecle, Sur le Couvent Nestorien de Maryouhanan et d'Icho' Sabran et les Yezidis") Bu konuda Bk. Jaques Jarry, La Yezidiyya, P. 5.

⁹⁴ Barhebraeus, "Chronicon Syriacum" Jean-Baptiste Abbeloos et Thomas Joseph, Lamy, Louvain, 1872.

⁹⁵ R.S.O. XIII, G. Furlani, "Sur Yezidi" P. 97-132; M. Guidi, Origine dei Yezidi e Storia, P. 266-300; M. Guidi, "Nuove Ricerche Sui Yazidi", P. 337-427.

⁹⁶ Jaques Jarry, La Yezidiyya, P. 5.

⁹⁷ Jaques Jarry, P. 6.

⁹⁸ La Revue de l'Orient Chrétien, XX, P. 188-189.

⁹⁹ Revue de l'Orient Chrétien, XX, P. 177.

dayandığı bu metin, Barhebraeus'un Araplardan bahseden bir metni tarafından da doğrulanmıştır. Bu metne göre, Tayrahitesler, İslamı kabul etmemişler bilakis putperestliği ve Zerdüşti dinini tatbika devam etmişlerdir. Üstelik Müslümanlarla Tayrahiteslerin arasında öldürücü bir düşmanlıkta mevcuttu ¹⁰⁰. Yine Jaques Jarry, Şeyh Adi b. Müsafir'in, birtakım Yezidi-Tayrahitesleri nisbeten Ortodoks bir İslama getirmiş olduğunu da kabul etmez ¹⁰¹. Ona göre, 2. Adi döneminde (Şeyh Adi b. Müsafir'in küçük yeğeni) bir yanda Yezidiler diğer yanda Tayrahitesler vardır. Bu Tayrahitesler, Barhebraeus'a göre 1206 yılında hâlâ Zerdüşti idiler. Durum böyle olunca, 2. Adi dönemi olan 1198'de haydi haydi Zerdüşti olurlar ¹⁰². İşte bu Zerdüştiler, Jaques Jarry'ye göre, yukarda bahsettiğimiz, Zerdüştlüğün heretique bir mezhebinin saliklerinin torunlarıdır. Yine ona göre, bunların Barhebraeus'un yazmasının kenarında bahsettiği Şemsiyyelilerle alakası vardır. Çünkü bunların âdetleri, Mazdekilerin âdetlerini hatırlatmaktadır. İşte bu Mazdekçi karakterli Tayrahites-Şemsiyye ekolü, 2. Adi zamanında İslamı kabul etmişler ve fakat ecdad geleneklerini terk edememişlerdir ¹⁰³.

Böylece burada Thomas Bois ile Jaques Jarry'nin ileri sürdüğü fikirleri belli bir senteze ulaştırmak mümkündür. Yani bugünkü Yezidilerin politik bir kökeni vardır. Bu onların Emevî taraftarı oluşlarıdır. Emevî halifesi Yezid'e bağlı kalan bu siyasi grup, varlıklarını devam ettirmişler, ancak Abbasi hanedanlığı iktidarı ele geçirince pasifizmi tercih ederek dağlık bölgelere yerleşmişlerdir. Başlangıçta tamamen Ortodoks İslam çizgisinde olan bu hareket, Emevî olma politik vechesinin yanında İslam dışı hiçbir düşüncüyü bünyesinde taşımamaktadır. Şeyh Adi'nin aralarına girmesiyle zaten İslamî çizgide olan cemaat, Sufizme doğru kaymıştır. Bir çok tarikatta olduğu gibi, hareket, başlangıçtaki safiyetini kısa zamanda kaybetmiş, cahil şeyhlerin ve müritlerin elinde Adeviyye hareketi, İslam dışı birçok unsuru bünyesine alarak yaşamaya devam etmiştir. Hareketin çıkışından çıkma zamanı olarak gösterilen Hasan b. Adi (Adi b. Ebi'l-Berekat Ebu'l-Mefahirin oğlu) dönemi Adeviyye'nin en parlak dönemidir. Bu dönemde bir çok insan gurubu bu harekete girmiştir. İşte 2. Adi döneminde bu harekete katılan Ramicho'nun ve Barhebraeus'un Tayrahitesleri de Yezidi harekette yerlerini almışlardır. 2. Adi'den sonra gittikçe gerçekleşmeye başlayan

¹⁰⁰ Barhebraeus, "Chronicon Syriacum" ed. P. Bedjan, P. 420.

¹⁰¹ Jaques Jarry, VII, P. 6.

¹⁰² Jaques Jarry, VII, P. 6.

¹⁰³ Jaques Jarry, VII, P. 7.

dinler syncretizmi ise bu günkü çağdaş Yezidiliğin teşekkülünü hazırlamıştır. Çünkü aktüel Yezidilik, sadece Mazdekçi Tayrahiteslerin değil Yahudiliğin, Hıristiyanlığın, İslamın, diğer kültürlerin ve hurafenin izlerini taşımaktadır. Bu izlere yeri geldikçe işaret edilecektir.

YEZİDİLİKTE ALLAH VE MELEKLER

Yezidilerin Allah inançları çok net hatlarla ortaya konmuş değildir. Fakat yine de Yezidiler, kadir-i mutlak bir tanrıya inanırlar. Onlar, bu yönleriyle monoteist bir karakter taşırlar. Yezidilerin inandığı Allah, sonsuz şekilde iyidir. Bu Allah inancı, Epikürcü tanrılara benzer. Allah, dünya işleriyle uzaktan ilgilidir. Allah kudretini, kendisine yardım eden meleklerle gösterir¹⁰⁴. Monoteist, bir karakter taşıyan Yezidilerin Allah inancı, Yezidilerin gerçekleştirdikleri inançlar syncretizmi ile zaman zaman kompleks bir durum arzeder. Özellikle yaradılış efsanesi, cennet, Adem ve Havva, İblis konularındaki çok zengin Yezidi muhayyilesi bu monoteist karakterli Yezidi tanrısına bazen insan üstü bir kudret tevdi ederken; bazen de tamamen beşerî özellikler isnad etmektedir. Yezidi muhayyilesindeki Allah, dünyayı kendi kudretini ihsan ettiği yedi melek yönetmektedir¹⁰⁵. Böylece bu yedi varlık, Tanrı-Melek şeklinde Yezidilerce kabul edilmiştir. Bu Tanrı-Melekleri şöylece sıralayabiliriz:

- 1 — Melek Azazil (Tavus Melek)
- 2 — Melek Dardael
- 3 — Melek İsrafil
- 4 — Melek Mikail
- 5 — Melek Cebrail
- 6 — Melek Samuel
- 7 — Melek Nurael¹⁰⁶

Yezidi inancına göre bu Tanrı-Melekler, mezhebin emirleriyle bedenleşmiştir. Bu yedili şema böylece aynen muhafaza edilmiştir. Buna göre bu bedenleşme aşağıdaki şekilde meydana gelmiştir:

- 1 — Melek Azazil — Şeyh Adi
- 2 — Melek Dardael — Şeyh Hasan

¹⁰⁴ R. Lescot, P. 45.

¹⁰⁵ Jaques Jarry, VII, P. 9.

¹⁰⁶ Jaques Jarry, VII, P. 9.

- 3 — Melek İsrail — Şeyh Şemseddin
- 4 — Melek Mikail — Şeyh Ebubekir
- 5 — Melek Cebrail — Şeyh Saceddin
- 6 — Melek Samuel — Şeyh Sadreddin
- 7 — Melek Nurael — Şeyh Fahreddin ¹⁰⁷

Bu yedili Tanrı-Melek inancının çağdaş Yezidilikteki akisleri üzerinde bir anket yapan Lescot, yedi rakamı üzerinde her Yezidinin müttefik olduğunu, ancak her Yezidinin bu konudaki listeyi tam olarak ve aynı şekilde saymadıklarını belirtir ¹⁰⁸. Onun verdiği listeye göre Sincarlı bir Yezidi olan Eli Wûsa bu listeyi şöyle sıralar:

- 1 — Tavus Melek
- 2 — Sultan Ezi
- 3 — İsa
- 4 — Azrail
- 5 — Cebrail
- 6 — Şeyh Şems
- 7 — Şeyh Fahreddin ¹⁰⁹

Aynı bölgeden Eli Kasımko da şöyle sıralar:

- 1 — Tavus Melek
- 2 — Ezi
- 3 — Şeyh Hadi
- 4 — Şeyh Şems
- 5 — İsa ¹¹⁰

Yine bir Suriyeli Yezidi şeyhi olan Eyyube Xelef, Lescot'ya şu listeyi verir:

- 1 — Tavus Melek
- 2 — Meme Şivan
- 3 — Amadin
- 4 — Sicadin

¹⁰⁷ Jaques Jarry, VII, P. 9.

¹⁰⁸ R. Lescot, P. 46.

¹⁰⁹ R. Lescot, P. 46.

¹¹⁰ R. Lescot, P. 46.

5 — Şeyh Evdelkadir

6 — Sultan Ezi¹¹¹

Görüldüğü gibi bu listeler üzerinde ittifak söz konusu değildir. Bazıları bu melekleri, İslamiyet'in takdim ettiği meleklerle aynı kabul ederler. İsmail Beg tarafından neşredilen listede ise Şê Şems Azrail'e, Şê Fahreddin Dardail'e, Amadin Mikaille, Sicadin Zarzaile, Sultan Ezi Nurael'e benzetilmiştir¹¹². Listelerde görüldüğü gibi bazı Yezidi meleklerinin Şeyh Adi'nin ilk halefleriyle dikkat çekici benzerlikleri dikkati çeker. Belkide Adeviler bir müddet dini liderlerinin melek olarak bedenleştiklerine inanmışlardır¹¹³.

Çağdaş Yezidiler hâlâ meleklerin periyodik olarak yere indiklerine ve insanlara yeni kanunlar verdiklerine inanırlar. Bu inanca göre "Her bin yılda bu yedi melekten biri, bu dünyayı düzeltmek için gelir. Yezidi toplumuna ve diğer mezheplere kutsal metinler ve birtakım hareket kaideleri vahyeder"¹¹⁴. Görevi biten melek cennete çıkar ve oradaki yerini alır. Böyle olan meleklerin çoğu bu dünyada nesiller bırakmışlardır. İşte Şex ailesini onların nesilleri oluşturur¹¹⁵. Ayrıca Yezidiler, belli başlı bir tanrının varlığını kabul ettikten başka mezhebin muhtelif şeyhlerinde bedenleşen ikinci derecede altı ilahın varlığını kabul ederler¹¹⁶. Bazende yukarıda görüldüğü gibi Tanrının dışında yedili bir sistem kabul ederler. Bu şekildeki inanç, Zerdüştlüğün,

Zoroastre-Ohrmazd

Medyomah-Aşvahişt

Viştasp-Şahrevar

Hutos-Spandarmat

Fraşostr-Hordat

Jamasp-Amurdar, şeklindeki inanç şekliyle alakalı görülmektedir¹¹⁷. Diğer bir yedili sistem ise, Zerdüş't ve çocukları tarafından meydana

¹¹¹ R. Lescot, P. 46.

¹¹² R. Lescot, P. 47.

¹¹³ R. Lescot, P. 47.

¹¹⁴ R. Lescot, P. 47.

¹¹⁵ Bu konuda fazla bilgi için Bk: Siouffi, Notice Sur le Cheikh Adi et sur la Secte des Yezidis'den, R. Lescot, P. 47. Dipnot. 6.

¹¹⁶ Jaques Jarry, P. 8.

¹¹⁷ Jaques Jarry, P. 8.

getirilmiştir. Zerdüşt'ün üç oğlu (Vahumana, Artvahiste, Sahrev) üç kızı ise (Spendarmata, Hordata, Amurdata)ya uygundur. Zerdüşt daima Ohramazd ile mukayese edilmiştir¹¹⁸.

MELEK TAVUS

Yezidilerin saygı gösterdikleri Tavus Melek'in tabiatı, çok nazik problemler ortaya koymaktadır¹¹⁹. Doğuda kaim olan kanaate göre Melek Tavus, Hıristiyanların ve Müslümanların inandıkları Şeytanla aynıdır. Lescot'ya göre, Yezidilerin Melek Tavus'a karşı yaptıkları kült, diğer insanların Yezidilere hakaretine neden olmaktadır¹²⁰. Bazı batılı yazarlar, bu "Şeytan kültü" içinde İran dualizminin izini bulduklarını sanmışlardır. Onlar, Yezidilerin; Şeytanın zararını önlemek için Kötülük Ruhu ile uzlaşmayı aradıkları için böyle bir kültün doğduğunu söylemişlerdir¹²¹. Oysa Yezidiler için Melek Tavus, meleklerin en güçlüsü ve en iyisidir. Bunun için onlar, ibadetlerini ona yaparlar. Bu durumda Yezidilikteki Şeytan kavramı, hilekâr, inkârcı, asi bir varlıktan ziyade iyilik unsuru ile mücehhez bir varlık olarak görülür.

Yezidilikte Şeytan, İblis gibi kelimelerin kullanılması yasaktır. Çünkü bu kelimeler, Müslümanlar tarafından Melek Tavus'a hakaret için kullanılmıştır. Yezidiler, Hz. Muhammed'den nefret etmektedirler. Çağdaş bir Yezidi olan Cemil Axa bu konuda şunu anlatmıştır: "Bir kelime vardı ki, onu biz hiç söylemezdik. İşte nedeni: Bir defa Muhammed, cennete çıkmıştı. Orada Allah'ı, Tavus Meleği ve diğer melekleri bir toplantıda bulmuştu. Hz. Muhammed'de toplantıda konuşmak ister. Fakat Melek Tavus ona müdahale eder ve onu yeryüzüne atar. Öfkeli bir şekilde doğrulan Muhammed, Melek Tavus'u 'Şeytan' diye çağırır? İşte o vakitten beri Müslümanlar onu bu isimle çağırır.¹²² Lescot'ya göre bu hikâye yerel kavgaları ilahi bir plana yerleştirdiği için dikkat çekicidir. Fakat yinede o, uzun zamandan beri, anahtarını unutulmuş bir bilimcenin sadece popüler bir çözümünü teşkil ettiği için önemlidir¹²³.

Şeytana Tavus Kuşu (un paon) şeklinin verilmesi, sadece Yezidi doktrinine ait bir husus değildir. Mande'en'ler, Dürziler, Tahtacılar da

¹¹⁸ Jaques Jarry, P. 8.

¹¹⁹ R. Lescot, P. 48.

¹²⁰ R. Lescot, P. 48.

¹²¹ R. Lescot, P. 48.

¹²² R. Lescot, P. 49.

¹²³ R. Lescot, P. 49.

Şeytanı “Tavus Kuşu” şeklinde düşünmektedirler¹²⁴. Yine İslam geleneğinde Şeytanla Tavus Kuşu arasında ilgiler kurulmuştur. Otantik İslam kaynaklarında bu konuda açık bir şey olmamasına rağmen, müfessirler Şeytanın cennete girmesi olayında önce tavus kuşuna başvurduğu; onun tereddüt etmesi üzerine yılanı başvurduğu anlatılır. Aslında bu olayın kökeninin Tevrat’a dayalı bir İsrailiyat olduğunu ve bu konudaki Kur’an ayetlerinin bazı müfessirlerce bu istikamette yorumlandığını belirtmek isterim.

Yinede, Şeytanla Melek Tavus arasında bir yakınlık söz konusudur. Mushaf-ı Reş’in metinlerinden birinde Melek Tavus: l’Angepaon, Azazil olarak adlandırılmıştır¹²⁵. Bu olay kovulmadan önceki İblis’in durumunu hatırlatmaktadır. İşte bu konu üzerinde duran R. Lescot, Yezidilerin Şeytanın ilk fizyonomisini bozarak onu Allah’ın bir yardımcısı yapma nedenlerini araştırmak amacıyla, Ahmet Teymur ve Abbas Azzavi’nin sunduğu metinlere başvurur¹²⁶. Buna göre, Hicri V ve VI. asırlarda Müslüman mistikleri, Şeytanın lanetlenmesi problemi, kaygılandırmış ve İslamî kader doktrini ile Şeytanın uğradığı cezanın nasıl uzlaşacağını kendi kendilerine sormuşlardır. Hatta aynı soruyu Şeyh Abdülkadir Geylani’de sormuş ve cevapsız bırakmıştır¹²⁷. Fakat Hallac gibi diğer bazı sufiler, İbn Arabi, Ahmed el-Gazali bu problemi çözmekte tereddüt göstermemişlerdir. Onlar, Şeytanın, Adem’in önünde secde etmeyişi, onun sadece Allah’a bağlı oluşuna bağlayacaklardır. Çünkü o, Allah’a aşırı muhabbet beslemektedir. Bundan dolayı da başkasının önünde secde etmemiştir. İşte bundan dolayı Ahmed el-Gazali Şeytanı, muvahhidlerin efendisi görür¹²⁸.

Lescot’ya göre, Şeyh Adi b. Müsafir ve müritleri, Şeytana karşı gösterilen bu muhabbet fikrini Bağdat’ta kazanmışlardır. Daha sonra da Hakkari dağlarında bu öğretinin propagandasını yapmışlardır. Fakat, bu öğretiyi kavramaktan uzak olan bu dağlık bölge sakinleri, bu öğretiyi deforme etmişlerdir¹²⁹. Şeytanın cezasının ebedi olmadığı kabul edildikten sonra affa nail olacak ve semavî hiyerarşideki yerini yeniden alacaktır. İşte

¹²⁴ R. Lescot, P. 50.

¹²⁵ R. Lescot, P. 51.

¹²⁶ A. Teymur, S. 45-48; A. Azzavi, S. 55-60; R. Lescot, P. 51.

¹²⁷ Abdülkadir el-Geylani, Futuhu’l-Gayb, Kahire, Tarihsiz, S. 49-50; L. Massignon, Les Yezidis du Mont Sindjar, Opera Minora, Beyrut, 1963, 11, P. 29.

¹²⁸ A. Teymur, S. 45-48; A. Azzavi, S. 55-60.

¹²⁹ R. Lescot, P. 53.

hatası böyle unutulmuş Melek Tavus, Lescot'ya göre atılması kolay bir adımdır¹³⁰.

Bu inançtan dolayı Melek Tavus, Yezidi doktrininde zamanla Allah'ın yardımcısı mevkiini almıştır. Fakat bu transformasyon çok yavaş olmuştur. Yezidiler hakkında sahip olduğumuz ilk belgeler, XII. yüzyılın tarihini taşımaktadır. Fakat XVI. yüzyılda kompozite edilen bir kitapta ilk defa Şeyh Adi'nin mensuplarının Şeytana karşı yaptıkları kültten bahsettiğini görüyoruz¹³¹. Öyleyse, böyle bir doktrinin katettiği menzilleri tanımak gerekecektir. Bunun için önce İsmail Beğ'in "el-Yezidiyye Kadimen ve Hadisen" isimli¹³² eserinde verdiği "Brîq el-Aşghar"dan bahsetmek gerekir¹³³. Bu yazma şöyle bir efsaneden bahseder: "Bu devirde babamız Brîq doğdu. İyilikleri nedeniyle bu, Brîq el-Aşghar diye tanınmıştır. Yedi yıl boyunca onun gözleri, burnu, elleri ve ayakları ona ızdırap vermiştir. Onun sarı bir vazosu vardı. Yedi yıl boyunca göz yaşları bu vazoya akmıştı. O, onu cehennem ateşine attığı zaman, cehennem ateşi sönmüştü. Artık insana işkence yapmayı cehennem bırakmıştı. Brîq el-Aşghar diğer dünya kardeşi için göz yaşları dökmüştü. Artık bundan sonra cehennem ateşi sönmük kalmıştı. Bunun için her Yezidin'in bir ahiret kardeşi olmalıdır¹³⁴".

Bu hikayenin hedefinin, cehennemin yok olması karşısında, Şeytana saygınlık kazandırmak olduğu söylenebilir¹³⁵. Çünkü bazı rivayetlere göre bu ahiret kardeşinin, Adem'in en kötüsü olarak Melek Tavus olduğunu söylemişlerdir¹³⁶.

Yine bu Melek Tavus doktrininin seyrini daha iyi anlayabilmek için bir de Yezidilerin kutsal kitabı olduğu söylenen Mushaf-ı Reş'e göre yaratılış tarihini vermeye çalışacağız. Bu efsane şöyle başlamaktadır: Allah¹³⁷, yedi günde yedi melek yarattı. Sonra, büyük bir inci biçimlendirdi. Onun merkezinde kırk bin yıl tek başına yaşadı. Bu devrenin sonunda inciye kırdı. Onun parçaları yeri, göğü, denizi meydana getirdi. O zaman hayvanları,

¹³⁰ R. Lescot, P. 53.

¹³¹ Michel Febvre, Théâtre de la Turquie, Paris, 1682, P. 363-373.

¹³² İsmail Beg, Çol, el-Yezidiyye Kadimen ve Hadisen, Beyrut, 1934.

¹³³ M. Zorayq, bu yazmayı "Brîq el-Aşghar" olarak okumuştur. R. Lescot ise "Brîq el-Aşfar" olarak okur.

¹³⁴ İsmail Beg, S. 78.

¹³⁵ R. Lescot, P. 55.

¹³⁶ R. Lescot, P. 55.

¹³⁷ Mushaf-ı Reş'in naklettiği karışık efsanelerin çok güzel bir tahlilini, Th. Menzel'in, İslam Ansiklopedisi ekine yazdığı "Kitab-ı Celve" maddesinde bulabiliriz.

bitkileri, yeryüzü cennetini yarattı. Nihayet topraktan Adem'i yaratarak ona ruh verdi. Adem'i dünya cennetine koydu. Buğdaydan başka herşeyden yemeye izin verdi... Adem'in zamanı dolduğunda Melek Tavus Allah'a vardı; "Adem nasıl çoğalacak" dedi. Allah'da "Bu benim sana bıraktığım bir iştir." dedi. Orada Melek Tavus, Adem'e gider ve şöyle der: "Buğdaydan yedin mi?" Adem, "hayır" der. Melek Tavus, "ondan ye daha iyi bir halde olacaksın" der. Adem, ondan yiyince karnı şişer, Melek Tavus onu cenetten çıkarır. Onu terkederken göğe çıkar. Adem karnından ızdırıp çeker. Hallaj denen bir kuş gönderirler. Ondan bir delik açar. Adem böylece ızdıraptan kurtulur¹³⁸.

Görüldüğü gibi Şeytan burada, Allah'ın yardımcısı durumundadır. Melek Tavus Adem'i, Allah'ın emri gereği iğva etmiştir¹³⁹.

Diğer bir kısım efsaneler de Melek Tavus'a daha önemli roller atfeder. Bunlara göre, ilk insanı, toprak, su, ateşle biçimlendiren odur¹⁴⁰. Yine Yezidi geleneğine göre, Adem'e ruhu üfleyen Melek Tavus'dur¹⁴¹.

Yine burada belirtmek gerekir ki Yezidi inancının en canlı yönlerinden birini halk geleneği oluşturmaktadır. Buna göre, Melek Tavus'a olan inanç, halk ruhunda kristalleşmiştir. Bu inancı şöyle ifade edebiliriz¹⁴²: "Başlangıçta dünya tamamen denizle kaplıydı. Hiçbir insan yoktu. Allah'ın emriyle bir ağaç yükseldi. Kökleri yerin altına, dalları ise gökle e ulaşmıştı. Deniz devrinde Allah, bu ağacın üstündeydi (Bir kuş şeklinde). Melek Tavusda bir kuş şeklindeydi. Tüm dünyayı dolaşmış ve yorulmuştu. Tüneyebileceği bir yer yoktu. Bu ağaca doğru geldi. Allahda ona bir gaga vurdu. Melek Tavusda ağaca konamadı. Melek Tavus, onun yaratıcısı olduğunu bilmiyordu. Oradan uzaklaştı ve daha sonra Allah'la yeniden karşılaştı. Allah, ona kendini normal şekliyle takdim etmişti. O vakit Allah, Melek Tavus'a şöyle der: 'Dünyayı gezdin. Bir şey gördün mü?' Melek Tavus 'Hayır dünya tamamen deniz. Bir ağaç var. Bu ağacın üzerinde olan bir kuş, oraya tünemek için gittiğimde bana izin vermedi.' Bu defa Allah, ona 'Git, onun bir yaratıcı, senin ise bir yaratılan olduğunu söyle', der. Melek Tavus aynısını yapar. Bu defa Allah onu tünemeye bırakır.

¹³⁸ İsmail Beg, S. 102.

¹³⁹ R. Lescot, P. 56.

¹⁴⁰ el-Hasani, Abdurrezzak, es-Sabia, Sayda, Tarihsiz, S. 32.

¹⁴¹ R. Lescot, P. 57.

¹⁴² Melek Tavus hakkında verilen bu halk inancı, Sincar bölgesi Yezidilerinden Eli Wüsa tarafından R. Lescot'ya verilmiştir. R. Lescot, P. 57.

Daha sonra Allah, yakın ve uzak gökleri yaratır. Yerin altına balığı ve boğayı koyar. Böylece sallanan yer, istikrara kavuşur. Melek Tavus, dünyada kimsenin olmadığından şikayet eder. O vakit Allah, Melek Tavus'a dünyayı gezmesini söyler. O da dünyayı dolaşır ve bir kadın gördüğünü söyler. Melek Tavus, Allah'a 'Bu kadının erkeksiz bir şeye yaramadığını' söyler. O zaman Allah, bir erkek yaratır ve ismi Adem olur. Allah, Adem'i topraktan yaratmış ve ona ruh vermiştir. Bir gün Adem uyumuştur. Havva ona doğru yönelmiş ve ona karı olmuştur. Adem'den Havva, kırk kız, kırk erkek çocuğa hamile kalmıştı." ¹⁴³

Öncekilerden daha tabii olan bu efsane, Yezidilerin Melek Tavus'unun İslamın tasvir ettiği Şeytandan ayrıldığını ortaya koymaktadır ¹⁴⁴. Yezidilerin tapınma konusu olan Melek Tavus'unun (l'Ange-paon) Yunanlıların Theos (Dieu)undan başkası olmadığını, dolayısı ile Yezidilerin Şeytana değil, Melek Tavus şekli altında Allah'a taptıklarını söyleyenler de olmuştur ¹⁴⁵. Yine Yezidilerin Melek Tavus'unun, Allah'ın lanetine uğramadan önceki İslamdaki İblis ve Hıristiyanların Luciferi (ışık taşıyıcısı) ile aynı varlık olduğu da düşünülmüştür ¹⁴⁶.

Yezidi kozmogonisindeki Melek Tavus, Tanrının günahsız danışmanıdır. Rabbına karşı onu suçlu yapan ilgisizlik, onu geçici bir cezaya sevk etmiştir. O, insana zarar verme yerine, ona yardım etmeye çalışır. Çünkü insanın yaratılışında onun da payı vardır. Çağdaş Yezidilik, Şeytandan onun iğva edici rolünü kaldırarak yeryüzü cenneti mitini ve asli suçu reddeder. Fakat Yezidi salikleri, Şeytanın bu dünyada onları maruz bıraktığı işgalarını da kabul etmek zorundadırlar. Ancak bu, ilk ebeveynlerinin hatasının sonucu değildir. Böylece, hayatın pesimist anlayışı, onların trajik tarihi ile tam olarak uyumaktadır ¹⁴⁷.

Melek Tavus'dan sonra, Yezidi efsanesinde en önemli yeri Melek Sultan Ezi işgal eder. Ona verilen tüm sıfatlar, halife Yezid'i tanıtmaktadır. Böylece Yezid, tüm rivayetlerin kahramanı olmaktadır ¹⁴⁸.

¹⁴³ R. Lescot, P. 59.

¹⁴⁴ R. Lescot, P. 60.

¹⁴⁵ Thomas, Bois, Les Yezidis, P. 128.

¹⁴⁶ Thomas Bois, P. 205.

¹⁴⁷ R. Lescot, P. 60.

¹⁴⁸ R. Lescot, P. 60.

TENASUH AKİDESİ

Yezidi doktrinine göre, Şeytana aldırmayan Yezidiler, cehenneme de aldırmazlar. Bu dünyada işlenen fiiller, bu dünyada cezalandırılmaya veya mükafatlandırılmaya müsaittir. Buna göre her fert, yargı gününü beklerken sürekli enkarnasyon sırasında, dünyadaki fiillerinin mükafatını almaktadır. Yezidilerdeki bu inancı İsmail Beg, şöyle ifade eder: “Kötü insanlar, köpek, domuz, eşek, kısrak veya diğer hayvanlar şeklinde bedenleşirler. Belli bir müddet acı duyduktan sonra, yeniden insan bedenine sahip olurlar. Eğer ölen bir emir, bir vali, bir prens ise ve hayatında doğru hareket etmişse, tenasuh sayesinde yüksek bir düzeye yükselir. Ölen fakir bir adam ise ve doğrulukla hayat sürmüştü, o da bir dereceye kadar yükselir. Onun davranışları kötü ise, o da köpek, domuz gibi hayvan kılığına girer. Sonra sefil bir adam kılığında ve geçimini temin etmekte güçlük çeken biri kılığında görünür ve ona karşı hiç kimse merhamete gelmez. Eğer birinin iyilikleri ve kötülükleri eşit hale gelirse, o kişi öldükten sonra, koyun, keçi, ceylan şekline girer. Daha sonra insan şekline gelir. Bazıları yedi renk ve deriye kadar değişir”¹⁴⁹

YEZİDİLERİN KUTSAL KİTAPLARI

Yezidiliğe iki kutsal kitap atfedilir. Bu iki kitapda on iki sahifeyi geçmez. Bu kutsal kitaplar “Kitab-ı Celve” ve “Mushaf-ı Reş”tir. Bunlardan birincisi vahiy kitabı (Livre de la Révélation). Diğeri de siyah kitaptır (Bible Noire). Bu kitaplar XIX. asrın sonuna kadar meçhul kalmıştır. Ancak 1724'ten sonra Müslüman Şeyh, Abdullah el-Rabatkî, Yezidilerin ‘Celve’ adlı bir kitaba sahip olduklarını söylemiştir. Bu kitap, Şeyh Fahreddin olarak bilinen birine atfediliyordu. Daha sonra 1895'te E.G. Browne İngilizce bir çeviride bu yazıları, Avrupalı okuyuculara sunmuştur¹⁵⁰. Fakat bütün bunlar, Peder Anastase'in sansasyonel keşfine kadar araştırmacıların kafasını karıştırmamıştır¹⁵¹. Bulunan bu iki Yezidi kutsal kitabının yazması üzerinde en ciddi çalışmayı Dr. Bittner yapmıştır¹⁵². Bu iki yazmada kullanılan dilin Şeyhan ve Sincar bölge halkının kullandığı mahalli dilin kullanılmadığı, daha ziyade Süleymaniyye

¹⁴⁹ Krş. İsmail Beg, S. 87-88.

¹⁵⁰ E. G. Browne, The Yazidis of Musul, dans O. Parry, Supra No: 13.

¹⁵¹ P. Anastase-Mare, La Decouverte Recente de deux livres Sacrés des Yezidis, Antropos, VI, 1911, P, 1-39.

¹⁵² M. Bitner, Die Heiden Heiligen Bücher der Yezider, Antropos, VI, 1911, P. 628-629.

bölgesindeki dilin hâkim olduğu ortaya konmuştur ¹⁵³. Fakat yine de bu lehçenin kullanılması bir tarih tesbitine imkân vermemektedir. Mushaf-ı Reş'i XIV. yüzyıla kadar çıkararak Hasan el-Basri'ye atfetmek ise oldukça zor. Diğer yandan, Kitab-ı Celve'nin muharriri olduğu söylenen Şeyh Fahreddin kimdir? Böylece, sahte bir yazının karşısında olma ihtimalimiz artmaktadır. Çünkü böyle olaylar, dini alanlarda nadir değildir ¹⁵⁴.

Diğer yandan her iki kutsal metinde birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık, hem görünüm hem de muhteva yönünden dikkatimizi çekmektedir.

KİTAB-I CELVE ¹⁵⁵ (VAHİY KİTABI):

Yezidilere isnad edilen bu kutsal kitap, bir mukaddime ve beş bölümden meydana gelmektedir. Önsözde Melek Tavus'un, tüm varlıkların ilki olduğu ve halkını Kitab-ı Celve vasıtası ile irşad etmek istediği belirtilir. O zaman Melek Tavus ilk insana hitap eder ve onun evrensel iktidarını ileri sürer. Kendine tabi olanları mükafatlandıracağını, diğerlerini cezalandıracağını bildirir. Tenasuha telmihte bulunur. Yezidi doktrinin sırrını, resmine tebcili, hizmetinde bulunanlara itaati hatırlatır. Bu konuda daha geniş bilgi için Kitab-ı Celve'nin tercümesini aşağıda sunuyoruz ¹⁵⁶:

KİTAB-I CELVE:

MUKADDİME

- 1 — Bütün yaratıklardan önce var olan Melek Tavus'dur.
- 2 — Kavmini kötülüklerden ve boş hayallerden kurtarabilmek, diğer kavimlerden farklı kılmak ve yol göstermek için Abd-Tavus'u bu dünyaya gönderdi.
- 3 — Bu ilk defa sözlü olarak Kelam-ı Teslim ile olup daha sonra Celve (Cilve) olarak adlandırılan kitap vasıtasıyla vukubuldu. Bu kitabı Yezidilerin dışındakilerin, okuması yasaktır.

¹⁵³ Thomas Bois, Les Yezidis, P. 117.

¹⁵⁴ Thomas Bois, P. 117.

¹⁵⁵ Bunu Kitab-ı Cilve olarak da okuyanlar olmuştur. Krş. Dr. Mehmet Aydın, Yezidilerin İnanç Esasları, Ank. Üniv. İlahiyet Fak. Cilt, XXIII, 1978, S. 359-366.

¹⁵⁶ Tercüme G. Furlani, The Religion of the Yezidis, Bombay, 1940, P. 47-53'den yapılmıştır. Ayrıca bu konuda Bk: Dar. Fun. İlah. Fak. Mecmuası (Prof. A.A. Semaof'un, Bulletin de l'Université de l'Asie Centrale, Polloneme Satane u Penedne Aziatskh Kurdov-Yezidov, Tercüme, Türkiyat Enstitüsü Asistanı, Abdulkadir b.) 5. sene, 20 sayı, 1931, S. 140.

I. BÖLÜM

1 — Ben vardım, hâlâ varım ve sonsuza kadar idarem altındakilerin hepsinin işlerini ve teşebbüslerini tedbir altına alarak var olacağım.

2 — İhtiyaç anında benim himayemi dileyenlerin ve bana itimat edenlerin yanında hemen hazır olurum.

3 — Hiçbir yer benden yoksun değildir. Toplumun yetkisi dışında kalanların kötülük olarak adlandırdıkları bütün olaylarda ben varım. Çünkü bunlar onların isteklerine göre olmazlar.

4 — Her zaman bir hâkim vardır ve bu herşey benim vekaletimle olur. Dünyanın reisi her yüzyılda değişiktir, öyleki her bir reis, kendi çağında ve yerinde görevini icra eder.

5 — Kendi tabiatının kurallarını izlemesi için herkese izin veririm.

6 — Bana karşı gelen nadim ve müteessir olur.

7 — Diğer tanrılar benim işlerime karışmazlar ve neyin olabileceğine dair niyetlerimden beni alıkoyamazlar.

8 — Cemiyetin yetkisi dışındakilerin ellerindeki kitaplar gerçek değildir. Bizim tarafımızdan gönderilenler onları yazmadılar. Fakat hatalar yaptılar, isyan ettiler ve kitapları değiştirdiler. Bunun için bu kitapların her biri diğerini yararsız hale getiriyor ve feshediyor.

9 — Doğru ve yanlış, denendiğinde bilinir ve aşıkâr olur.

10 — Verdiğim gözdağı, akdimi konuşanlar içindir. Belirli periyodlarda sır verdiğim becerikli yöneticilere kararına göre muhalefet ederim. Belirli şeylere izin verir ve zamanında gerekli işleri yasaklarım.

11 — Doktrinimi izleyenlere dosdoğru yol gösterir ve talimat veririm. Onlar benimle uyum içerisinde bulunmaktan sevinç ve zevk duyacaklardır.

II. BÖLÜM

1 — Bildiğim yöntemlerle insanı cezalandırır ve mükâfatlandırırım.

2 — Yeryüzünün üstündeki ve altındaki herşeyin yüceliği, benim kudretim içerisinde.

3 — İnsanların birbirleri ile kavga etmelerini arzu etmiyorum.

4 — Bana itaat edenlerin, bilhassa benim olanların kesinlikle iyiliklerini engellemiyorum.

5 — İşimi, isteklerime göre olanların ve seçtiklerimin ellerine havale ederim.

6— Bana sadık olanlara ve maksadıma boyun eğenlere her türlü şekilde kendimi gösteririm.

7— Ben, zamana ve şartlara göre verir, alır, fakir ve zengin yapar, mutlu ve mutsuz ederim.

8— Mukadder kıldıklarımaya mani olmaya çalışan yada işlerime karışmaya hakkı olan hiç kimse yoktur.

9— Bana karşı olanlara acılar ve dertler getiririm.

10— Benimle mutabık olanlar diğer insanlar gibi ölmezler.

11— Tarafımdan kararlaştırılan sürenin dışında; kimseye, bu dünyada ikamet için ihsanda bulunmam.

12— İsterse onu tekrar bu dünyaya ikinci yada üçüncü kez, olduğundan, farklı şekilde tenasuh yoluyla gönderirim.

III. BÖLÜM

1— Kitapsız yol gösteririm. Seçtiklerimi ve dostlarımı gizlice doğru yola sevk ederim. Böylece doktrinim güçlük olmaksızın izlenir.

2— Kurallarımaya uymayanları, varlıkların durumuna ve zamanlara uygun olarak yalnız bu dünyada değil; diğer dünyalarda da cezalandırırım.

3— Bu çeşit insanlar, onlar için nasip kılınan durumları bilmezler ve bu sebepten çoğu zaman hataya düşerler.

4— Yeryüzündeki hayvanlar, göklerdeki kuşlar ve denizdeki balıkların hepsi elimde ve otoritem altındadır.

5— Yerin altında saklı olan defineler ve cevherler malumumdur. Ben onların bir kişiden diğerinin eline geçmesine sebep olurum.

6— Uygun zamanlarda mucizelerimi ve kerametlerimi isteyenlere ve kabul edenlere gösteririm.

7— Yolumdan sapanlara ve bana yabancı gelenlere zorluk ve muhalefet, onlara zarar getirir. Çünkü onlar, elimdeki güç ve zenginlikleri, onlara lâıyk bir insan soyundan seçtiğimi bilmezler.

8— Âlemlerin idaresi, yüzyılların devri ve onların idarecilerinin herbirinin değışimi uzak çağlardan beri tarafımdan düzenlenir.

IV. BÖLÜM

1— Hükmümü benden başka diğer ilahlara vermem.

2— İnsanların istekleri için dört kaide, dört zaman, dört anasını verdim.

3— Yabancıların kitaplarından benim kurallarına uygun ve hem fikir olanlar kabul edilebilir. Fakat aykırı olan tahrif olmuştur.

4— Üç şey bana terstir ve üç isimden nefret ederim.

5— Sırlarımı koruyanlar tarafımdan söz verilenleri elde edeceklerdir.

6— Kader rüzgârlarına benim için dayananlar mutlaka bu dünyalardan birinde mükâfatlandırılacaklardır.

7— Kullarımın tek vücut halinde kendilerini birleştirmelerini ve böylece onlara yabancı gelenlerin muhalefetlerinin sonucunda tam yolunda gitmelerini isterim.

8— Emirlerimi takip eden sizler! Benden gelmeyen bütün fikirleri ve sözleri reddedin. Yabancıların yapacaklarını bilmediğiniz için adımdan ve sıfatlarımdan onlara bahsedip günah işlemeyin.

V. BÖLÜM

1— Şahsımı ve suretimi tekrim edin, çünkü onlar, sizlere yıllardır unuttuğunuz işi hatırlatır.

2— Kullarımı dinleyin ve bütün emirlerime itaat edin. Çünkü onlar size benden gelen mahremiyetin bilgisini öğreteceklerdir.

MUSHAF-I REŞ (KARA KİTAP) ¹⁵⁷

Yezidilerin bu kutsal kitabı ise yaratılış hikâyesiyle başlar. Orada Melek Cebrail'in ve Fahreddin'in rolü baştadır. Daha sonra Yezidi krallarının listesi verilir. Uzun bir tabular kataloğundan sonra yeniden Yezidi krallara dönülür. Kitap, tamamlanmamış intibamı veren ikinci bir yaratılış rivayetiyle sona erer ¹⁵⁸.

Thomas Bois'ya göre yazarı ve tarihi ne olursa olsun "Kitab-ı Celve: Vahiy Kitabı"nın yazılış tarihi "Mushaf-ı Reş: Kara Kitap"tan öncedir ¹⁵⁹.

¹⁵⁷ "Reş" kelimesini Riş şeklinde okuyanlarda vardır. Bk. Dar. Fun. İlah. Fak. 4. sayı, S. 273-274.

¹⁵⁸ Thomas Bois, P. 117; Dar. Fun. Mecmuası, 20. Sayı, S. 141; "Kitab-ı Reş" konusunda daha fazla bilgi için Bk. G. Furlani, The Religion of the Yezidis, P. 54-60; P. Ignace Abdo Khalife, Yezidiyye, Beyrut, 1953, S. 586-588.

¹⁵⁹ Thomas Bois, P. 117; Mushaf-ı Reş'in metni için Bk. G. Furlani, The Religion of the Yezidis, Bombay, 1940, S. 54.

Yine ona göre “Vahiy Kitabı”nın “Şeyh Adi İlahisi” olarak bilinen ilahi ile ilgisi vardır. Çünkü her ikisindeki fikir aynıdır. Yine burada daha geniş bilgi için Mushaf-ı Reş’in (Kara Kitap) tercümesini aşağıda sunuyoruz: ¹⁶⁰

MUSHAF-I REŞ: KARA KİTAP

1 — Bidayette sırr-ı azizinden Allah beyaz bir inci halkayı yarattı. Yine Angar (Anfar) namında bir kuş halkederek, halkayı onun sırtına koydu. Kırk bin sene bu inci kuşun sırtında kaldı.

2 — Tanrının yarattığı ilk gün pazardı. O gün Azrail isimli meleği yarattı. Bu hepsinin reisi olan Melek Tavus’dur.

3 — Pazartesi Melek Dardail’i yarattı. O şeyh Hasan’dır.

4 — Salı günü Melek İsrail’i yarattı. O şeyh Şems’dir.

5 — Çarşamba günü Melek Mikail’i yarattı. O şeyh Ebu Bekir’dır.

6 — Perşembe günü Melek Cebriel’i yarattı. O Saceddin’dır.

7 — Cuma günü Melek Samnail’i yarattı. O Nasru’d-Din’dır.

8 — Cumartesi Melek Nurail’i yarattı. O Fahrudin’dır.

9 — Tanrı, Melek Tavus’u onların reisi yaptı.

10 — Onun ardından yedi kat göğü, yeryüzünü, güneşi ve ayı yarattı.

11 — Fahreddin, insanları, kuşları, hayvanları yarattı. Onları torbalara yerleştirdi. İnciden çıktı ve melekler onunla beraberdi. İncinin üzerinde çok yüksek sesle bağırdı. İnci ikiye ayrıldı ve dört parça oldu. İçinden bir su çıktı ve bir deniz oldu. Bu dünya deliksiz yuvarlak oldu.

12 — Tanrı Cebraill’i bir kuş şeklinde yarattı ve gönderdi. Elleriyle yeryüzünden dört köşe yaptı. Bir gemi yarattı ve içinde otuz bin yıl kaldı. Sonra gitti ve Laleş’e yerleşti, sonra dünya üzerinde bağırdı ve taşları taş haline getirdi. Bu dünya yeryüzü oldu ve titremeye başladı. Tanrı, Cebraill’e beyaz incinin iki parçasını gönderdi ve onlardan birini yüzyüzünün altına, diğerini de cennetin kapısına yerleştirdi. Sonra, onlardan güneşi, ayı yaptı. Küçük parçalardan yıldızları yarattı ve onları gökyüzüne zinet gibi astı.

13 — Yeryüzündeki bitkileri ve meyveli ağaçları, yeryüzünün dekoruna nişan olarak dağları yarattı. Sonra yeryüzünün üzerinde gökyüzünü yarattı.

¹⁶⁰ “Şeyh Adi İlahisi” olarak bilinen ilahi ilk defa Bodger tarafından Arapça ve İngilizce olarak neşredilmiştir. Damlooji’de bu ilahiyi arapça ve şerhi ile birlikte neşretmiştir. Damlooji, Şeyh Hasan’a isnad edilen bir dini şiirler antolojisi içinde onun bulunduğunu söyler. Bu derleme ise, Hicri VIII. yüzyıla aittir (Krş. Damlooji, S. 115-135). Mushaf-ı Reş’in tercümeside G. Furlani, The Religion of the Yezidis, Bombay, 1940, S. 54-60’dan verilmiştir.

14— Kudretli Tanrı dedi ki: “Meleklerim, Adem ile Havva’yı insan olarak yaratacağım. Sahr b. Sefer, onlardan vücuda gelecek. Sonra yeryüzünde onlardan dindar bir millet olacak. Demek istediğim, Melek Tavus, Azrail’in dindar milleti, Yezidilerin dindar milletidir.”

15— Sonra Suriye’den Laleş’e gelen Şeyh Adi b. Müsafiri gönderdi.

16— Sonra Tanrı karadağların üzerine indi bağırdı ve otuz bin melek yaratıp onları üç guruba ayırdı. Melekler ona kırk bin yıl ibadet ettiler. Daha sonra onları Melek Tavus’a teslim etti ve onlarla cennete çıktı.

17— Ve sonra Tanrı kutsal topraklara indi. Cebrail’e bu dünyanın dört köşesinden toprak getirmesini emretti. İkinci olarak, toprak, su, ateş ve hava getirtti. Bütün bunlardan Adem’i yarattı ve kendi gücüyle ona ruh verdi. Cebrail’e Adem’in cennete girmesine izin vermesini ve oradaki bütün ağaçların meyvelerini yiyebileceğini fakat buğday yememesi gerektiğini emretti.

18— Yüzyıl sonra Melek Tavus Tanrıya dedi ki: “Adem nasıl çoğalacak ve soyu nerededir?” Tanrı ona dedi ki: “Meseleyi ve gereğini yerine getirmeyi sana bırakıyorum.” Melek Tavus Adem’e gelip dedi ki: “Buğday yedin mi?” Adem: “Hayır Tanrı onu bana yasakladığı için yemedim.” diye cevap verdi. Tavus, “Ye, o seni iyileştirecek” dedi. Adem buğdayı yedikten hemen sonra karnı şişti ve Melek Tavus onu cenneten çıkardı ve tekrar kendisi cennete döndü.

19— Adem kend ni karnından dolayı ızdırıp içinde buldu. Tanrı ona derhal bir kuş gönderdi. Kuş Adem’i galgaladı ve onun için bir delik açtı. Sonra onun sıkıntısını hafifletti.

20— Cebrail Adem’den yüzyıl uzak kaldı. Sonra ağladı ve bundan dolayı yüzlerce yıl üzüldü.

21— Bu sırada Tanrı, Cebrail’e, Havva’yı yaratmasını emretti. Cebrail geldi ve Adem’in sol kotluk altından Havva’yı yarattı.

22— Melek Tavus daha sonra bizim mezhep için ve eski Asurluların krallarının yanı sıra krallar olan Nasruh, Kamus, Artimus için yeryüzüne indi. Onun ardından 1. Sabur olmak üzere iki kralımız oldu. 1. ve 2. Sabur’un hükümdarlığı 150 yıl sürdü. Çağımıza dek reislerimiz onların soyundan gelmiştir.

23— Kinimiz dört krala karşı yönelmiştir.

24— Aşağıdakiler bize yasaklanmıştır: Marul, çünkü adı, Tanrımız Alhasyah’a benzer. Fasulye, koyu mavi renk ve ilahımız Jonas’a aşırı sevgimizden dolayı balık yemeyiz. Ceylan etini de ilahlarımızdan birinin

yarattığı olduğundan yemeyiz. Şeyh ve müritleri Melek Tavus'a olan tapınma hatırına horoz etini yemezler. Melek Tavus, yukarıda bahsedilen yedi tanrıdan biridir. Çünkü onun şekli horoz tasviridir. Bize, ayakta su içmek, otururken pantolon giymek, tuvalette konuşmak ve genel hamamlarda yıkanmak yasaktır. (Tanrımız olduğundan dolayı) Ne Şeytan kelimesini ne de buna benzeyen başka kelimeleri (Şatt, Şerr gibi) ve Mel'un, la'ana, na'l gibi ve bunlara benzeyen kelimeleri söylemek bize (Yezidilere) yasaktır.

25 — Mesih'in (İsa'nın) bu dünyaya gelişinden önce dinimiz putperestlik olarak adlandırılmış ve Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar dinimize karşı çıkmışlardır. Nitekim Perslerde (İranlılarda) aynı şeyi yapmışlardır.

26 — Kullarımızdan biri Ahab'tır. O hepimizi kendisine tuhaf gelen bir isimle onu çağırmanızı emretti. Kişiler onu, Tanrı Ahab yada Ba'lbabü diye çağırdılar. Şimdi aramızda Pırbub olarak adlandırılır.

27 — Babil'de adı Buhtunasar (Arapça ismi Nabucadnezar olan Babil kralı) olan bir kralımız vardı. İran'da Ahşuparaş (Ahasverus), İstanbul'da Agriqalus (Agricola) vardı.

28 — Yeryüzü ve göklerin yaratılışından önce Tanrı yukarıda denizi yarattı. Kendisi için bir gemi yapıp onunla kendini eğlendirmek için denizler ortasında yolculuk etti.

29 — Kendine bir inci yarattı ve ona kırk yıl hükümdarlık etti. Sonra inciye kızdı ve onu parçaladı.

30 — O ne büyük sır! İncinin gürültüsünden dağlar, velvelesinden tepeler, dumanından gökyüzü hasil oldu. Sonra Tanrı cennete çıktı. Orayı güçlendirdi ve destek olmaksızın sağlamaştırdı.

31 — Tanrı daha sonra bir anahtarla yeryüzünü kapadı. Sonra eline kalem aldı ve onunla bütün yaratıkları yazmaya başladı.

32 — Sonra, Tanrı kendi ışığından ve cevherinden altı ilah yarattı. Onların yaratılışı, tıpkı bir insanın bir lambadan diğerini aydınlatması gibi meydana geldi.

33 — Sonra ilk ilah ikincisine dedi ki: "Ben semayı yarattım. Fakat sen göğe git ve bir şey yarat." O da gidip güneş oldu. Üçüncü gitti ay oldu. Dördüncü ilah ufuğu yarattı. Beşincisi sabah yıldızı oldu ve altıncısı da havayı yarattı.

Aslında Yezidilerin kutsal kitapları olarak bilinen Kitab-ı Celve ve Mushaf-ı Reş'in kesin olarak kime ait oldukları bilinmemektedir. "Şeyh Adi

İlahisi" olarak bilinen dini şiirin ise, Şeyh Hasan'a ait olduğu ileri sürülürse de, bu kitapların şeyh Hasan tarafından kaleme alınması oldukça şüphelidir ¹⁶¹.

DİNİ GÖREVLER

1 — NAMAZ: Yezidiler güneşin doğduğu sırada ve battığı sırada ibadet ederler. Bu ibadet Müslümanların namazı ile mukayese edilebilir. Eller ve yüz yıkandıktan sonra kollar göğüs üzerinde çapraz yapılarak güneşe doğru ayakta durulur. Bu sırada Eli Wûso'nun R. Lescot'ya okuduğu şu dua okunur: "Ey Şe Şems, bizi bedbahtlığa ve düşmanlığa karşı koru. Rabb! Milletine karşı lütufkâr ol! Rabb! Milletini müreffeh kıl. Rabb! Çocuklarımızı koru! Rabb! Tanığımız Melek Tavus'un ismidir." ¹⁶² Sadece güneşin doğuşu ve batışı ile ilgili olan bu dua bittiği zaman Yezidi gömleğinin yakasını dudaklarına alır ve secdeye kapanarak toprağı öper.

Güneşin doğuşu ve batışı sırasında Yezidilerin yaptığı bu kültün menşei üzerinde, araştırmacılar durmuştur. Yukarıda da kısaca temas ettiğimiz gibi bu güneş kültünün menşei, kozmik ışığın parçalarına çok önem veren Zerdüştilere bağlayanlar olduğu kadar ¹⁶³, Babil'in meşhur güneş tanrısı, Tammouz, Shamash ile de onu alakadar görenler olmuştur ¹⁶⁴. Fakat Thomas Bois, Yezidilerin güneşe karşı dönmelerinin bir tapınma anlamına gelemeyeceğini açıklamak sadedinde vaktiyle bazı Hıristiyan kiliselerinin de doğruya doğru dönerek ibadet ettiklerini hatırlatmış ve bunun ise güneşe tapınma anlamına gelmediğini belirtmiştir ¹⁶⁵.

2 — ORUÇ:

Yezidilerde Müslümanlar gibi alacakaranlıktan akşama kadar hiçbir şey yemeden ve içmeden oruç tutarlar. Bunların oruçları üçer gün olmak üzere yılda iki defadır. Bunlardan biri, Güneş Bayramı (İda Roza) sırasında tutulur. Diğeride 18 Şubatta olan Hızır-İlyas bayramından öncedir ¹⁶⁶. Fakıran Kastının mensupları, bu oruçlara ilaveten Şeyh Adi şerefine nefis terbiyelerine önem verirler. Yine bunlar, Şex Hadi gibi yaşamak olan

¹⁶¹ Bu konuda fazla bilgi için Bk. G. Furlani, *The Religion of the Yezidis*, Bombay, 1940.

¹⁶² Bu dualar için Bk. Anastase Mare, *el-Yezidiyye*, 1899, P. 312; H. Makas, *Drei Yezidengebete*, Heidelberg, 1900 R. Lescot, P. 70.

¹⁶³ Jaques Jarry, *La Yezidiyya*, P. 9.

¹⁶⁴ Litzbarski, *Ein Exposé dei Yeziden*, Z.D.M.G. LI, P. 592-604.

¹⁶⁵ Thomas Bois, p. 121.

¹⁶⁶ R. Lescot, P. 70.

MURBANİYYE ve SERSAL (yeni sene) dönemlerinde de perhize devam ederler¹⁶⁷.

3 — YEZİDİ BAYRAMLARI:

İki çeşit Yezidi bayramı vardır:

1 — Sabit Bayramlar.

2 — Değişik Bayramlar.

a) Sabit Bayramlar:

Yezidilikte dört çeşit sabit bayram vardır:

I — İDA ROZA (Güneş Bayramı): Aralığın birinci günü kutlanır. Bu bayramda üç gün oruç tutulur.

II — İDA EZİ (Sultan Ezi Bayramı): Bu bayram İda Roza orucunun akabinde kutlanır. Bu büyük bir festivale neden olur.

III — İDA XİDİR ELYAS (Hızır-İlyas Bayramı): Bu bayram 18 Şubatta kutlanır. Bundan önce üç günlük oruç tutulur.

IV — İDA SERSALE (Yeni Sene Bayramı): Bu bayram nisanın ilk çarşambası kutlanır. Her mürit evini çiçeklerle süsler, akşamda sevinç ateşleri yakılır. Hayvanlar kurban edilir¹⁶⁸. Sersale gecesini, Sincar sakinleri için tüm yaratıkların kaderlerinin tesbit edildiği gecedir.

İsmail Beg'e göre bu gece Kadr gecesidir. Brockelmann, Yezidi bayramları ile Asur bayramları arasında bir yaklaştırma yapmıştır¹⁶⁹.

b — Değişken Bayramlar:

I — İDA DAHIYE (Ölümler Bayramı): Bu bayram üç yıl nisanda; üç yıl yazın ilk ayında; üç sene sonbaharın başında ve üç yıl aralık ayında kutlanır. Geçen yılda bir akrabasını kaybeden kişi fakirlere yemek verir.

II — İDA REMEZAN (Ramazan Bayramı): Müslüman Ramazan bayramının bitmesinden iki gün önce.

III — İDA HECİYA-İDA KURBAN (Hac Bayramı): Müslüman Kurban Bayramından iki gün önce.

IV — İDA İSA (İsa Bayramı): Bu bayram aşağı yukarı paskalyaya rastlar¹⁷⁰.

¹⁶⁷ İsmail Beg, P. 92-93.

¹⁶⁸ R. Lescot, P. 71.

¹⁶⁹ C. Brockelmann, Das Neuzahsfest der Yezidis, Z.D.M.G. LV; R. Lescot, P. 71-72.

¹⁷⁰ R. Lescot, P. 72.

4— HAC:

Yezidilerde dikkatimizi çeken bir diğer dini rituel de Hakkari bölgesindeki Adi b. Müsafir'in kabrinin bulunduğu yer olan LALEŞ'i ziyaret mecburiyetidir. Yezidi geleneğine göre LALEŞ kutsal bir bölgedir. Çünkü Adi b. Müsafir'in zaviyesi ve kabri orada bulunmaktadır. Orayı ziyaret Yezidiler nezdinde Hac yapmak demektir. Bunun için Eylül ayının onbeşinden-yirmisine kadar ki devrede tüm Yezidiler bu bölgede toplanırlar¹⁷¹. Kutsal meşeliklerle kaplı dağın böğründe Laleş boğazında yapılmış olan bu zaviye yeşillikler arasında çok güzel bir manzara arzeder. Birbiri ardınca üç avluyu geçtikten sonra, abdest almak üzere tahsis edilmiş havuzlara ulaşılır. Daha sonra üç nefli eski NESTURİ Kilisesi görünümdeki mabede girilir¹⁷². Sol tarafta Şeyh Adi'nin mezarı vardır. Oraya ayakkabısız girilir. Sadece mabedin içinde değil; dağ görüldükten sonra çıplak ayakla yürünmezse kafir olunur¹⁷³. Burası Mekke'ye benzetilmiştir. Laleş'te birçok yerler, Mekke'deki yerlere göre adlandırılmıştır. Arafat dağı burada ARABFAT diye söylenir. Burada Hacer-i Esved'de vardır. Onun etrafında yedi defa Tavaf edilir. Orada Zemzem adı verilen bir de su vardır. Burada alınan abdestler, İslam rituelllerini hatırlatmaktadır.

Bu İde Hac merasimi nedeniyle Harisa denen bir yemek hazırlanır. Bu yemek etten, kırık danelerden ve sudan oluşur¹⁷⁴. Musul valiliği yapan Nuri Bey ise şeyhlerin, pirlerin ve diğerlerinin toplanarak bir öküz kestiklerini, tüm olarak bir kazan içinde kaynatıklarını sonra gençler ellerini dirseklerine kadar sıvayarak pişmiş öküzü yine bütün olarak çıkardıklarını söyler. Bu esnada elleri yananlar, asla şikayet etmezler ve bu esnada ölenler veli olarak kabul edilirler. Bu et azar azar Yezidilere dağıtılır ve karşılığında para toplanır¹⁷⁵. Daha sonra, türbe yanında akan bir nehirde önce erkekler sonra kadınlar yıkanır. Hazine-i Rahmanda saklı olan horoz şeklindeki büyük sencikleri çıkarıp, adı geçen nehirde yıkayarak bir yere dikerler. Halk karşılarında durup köçekler ve kavallar etrafını tavaf ile raks ve şarkı söylerler. Senciklerin yıkandığı su ile, elde edilen çamurdan her Yezidi bir miktarını teberrüken alır ve saklar. Bunu ancak para karşılığı takdim ederler. Hac Bayramı da böylece biter¹⁷⁶. Yine Damlooji'ye göre

¹⁷¹ Nuri Beg, Abede-i İblis, S. 27; Milliyet Gazetesi, Mardin yada Midyat'tan daha büyük yer var mı bu dünyada, 22 Ocak 1971.

¹⁷² Thomas Bois, P. 126.

¹⁷³ Thomas Bois, P. 126.

¹⁷⁴ Thomas Bois, P. 193.

¹⁷⁵ Nuri Beg, Abede-i İblis, P. 28.

¹⁷⁶ Nuri Beg, P. 28.

Laleş dağında bulunan herşey kutsaldır ¹⁷⁷. Bunun için ölen bir kimsenin gözlerine, kalbine Şeyh Adi b. Müsafir'in mezarından alınan bir parça toprak konur ¹⁷⁸.

5—SENCİK KÜLTÜ

Yezidilerde dini bir sınıf olan kavalların Melek Tavus'un tunçtan yapılmış horoz şeklindeki heykelini her yıl köy köy gezdirmeleri olayının etrafında oluşan külte Sencik Kültü diyebiliriz ¹⁷⁹. Yezidilerde çok önemli bir yer tutan bu kült, Melek Tavus'un bir sembolü olan sencike gösterilen saygıya dayanır. Yezidiler bu sencikleri put olarak değil, onları kutsal bir kalıntı ve Melek Tavus'un bir sembolü olarak görürler ¹⁸⁰. Mesela Midyat civarındaki bir Yezidi şeyhi, şöyle beyanatta bulunur: "Müslümanlar ve Hıristiyanlar tapınaklarımızda sık sık gördükleri bizce Melek-i Tavus'u temsil eden tavus kuşu yada horoza benzeyen heykele taptığımızı zannederler. Halbuki bu bizim sadece sembolümüzdür ¹⁸¹." Fakat Melek Tavus'u temsil eden bu heykel, Yezidilerce kutsaldır. Sencikler üzerinde birçok yazar durmuştur. Fakat Yezidiler onların fotoğrafını çekmeye izin vermemişlerdir. R. Lescot, Sincar Yezidilerinden Cemil Axa'nın sahip olduğu iki tavus heykeli gördüğünü, onlardan birinin yeni bir yapım diğerinin de eksik fakat yeni görünmediğini ifade etmiştir. Bu senciklerin sökülüp takılabildiğini belirterek onların sarı bronzdan bir ayağa sahip olduklarını söylemiştir. Bu uzun bir şamdana benziyordu. Ona göre bu sencikler üç parçaya ayrılabilirdi: Tepede bir kuş kafası vardı. Bu kuş, tavus olarak kabul ediliyordu. Fakat o daha ziyade bir güvercine veya bir ördeğe benziyordu. Tabii bu sadece onu yapan sanatkârın beceriksizliğinin bir ifadesiydi ¹⁸². Çünkü Empson'un fotoğrafını neşrettiği British Museum'un muhteşem tavusu, temsil edilen kuşun tabiatı konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmaz. Burada temsil edilen, tavus kuşudur ¹⁸³.

Senciklerin sayısı yedidir. Herbirinin özel bir ismi vardır ¹⁸⁴. İsmail Beg'e göre bu sencikler vaktiyle Hz. Süleyman'a aittirler. Daha sonra

¹⁷⁷ Thomas Bois, P. 193.

¹⁷⁸ Milliyet Gazetesi, 23.1.1971.

¹⁷⁹ "Sencik" kelimesini Sincak şeklinde okuyanlarda vardır. Bk. R. Lescot, p. 73.

¹⁸⁰ R. Lescot, P. 73.

¹⁸¹ Milliyet Gazetesi, 22.1.1971.

¹⁸² R. Lescot, P. 73.

¹⁸³ R. Empson, the Culte of the Peacock Angel, Londra, 1928.

¹⁸⁴ l'Article Yazidi in En. Isl.

muhtelif Yezidi krallarının eline geçmiştir. Bugün bu heykellerden çoğu Şeyhan emirinin elindedir. Bunlar Şex Hadi tapınağında muhafaza edilmektedir. Diğer senciklerden iki tanesi Cemil Axa'da biri Sincar peşimamında idi. Bunlar Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Birecik civarındaki KEKE EZİZ tapınağında idi¹⁸⁵.

Kavval turnesi yılda bir veya iki defa olmaktadır. İlkbaharda Şex Hadi tapınağından gelen bir sencikle, Sincar ziyaret edilir; sonbaharda da peşimamın muhafaza ettiği sencik, Sincar bölgesine getirilir¹⁸⁶. Bu turnelerde, kavvallar tarafından gezdirilen sencikler, orijinal değildir. Bunlar taklittir. Çünkü bunları taşımak risklidir. Hem yol güvenliği açısından, hem de ağırlık yönünden¹⁸⁷.

Bu turne esnasında kavallar, ziyaret edilecek köye yaklaşınca köçekler köye haber verirler. Köylüler tarafından karşılanırlar ve en çok para verenin evine inerler. Melek Tavus'un misafir kaldığı eve Yezidiler akşam-sabah toplanırlar. Ayaklı olan horoz (tavus kuşu) tunçtan yapılmış olan kaidesine konarak etrafında dizilirler. Köçekler uzun saçlarını salıp dans ederler. Kavallar da def çalarlar. Evlere toplanan Yezidiler, sabah-akşam teberruda bulunurlar¹⁸⁸. Toplanan paralar, muhtelif senciklerin ait olduğu tapınakların emrindedir. Bu kutsal emanetler tarafından sağlanan gelirler, çok önemlidir. Şeyhan prensleri, ona sahip olmak için mücadele etmektedirler¹⁸⁹.

Kavallar, mezhebin en uzak yerlerde oturan saliklerini bile ziyaret ederler¹⁹⁰.

YEZİDİLİKTE DİNİ TEŞKİLAT:

Yezidi dini teşkilatı birtakım hiyerarşik yapılardan oluşur. Bu hiyerarşik yapıyı aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

I — EMİR:

Yezidi dini hiyerarşisinin en yüksek seviyesi Şeyhan emiri ve ailesine aittir. Geleneğe göre bu aile, halife Yezid'den ve Şê Hasen'den gelmekte ve Şeyh Adi'nin ilk haleflerinin soyunu devam ettirmektedir. Emir, hem maddi hem de manevi otoriteyi elinde tutar. Kararlarına aykırı davranan her saliki

¹⁸⁵ R. Lescot, P. 74.

¹⁸⁶ R. Lescot, P. 75.

¹⁸⁷ En. İsl. Les Yazidis.

¹⁸⁸ Nuri Beg, Abede-i İblis, S. 26-27.

¹⁸⁹ Abede-i İblis, P. 43.

¹⁹⁰ R. Lescot, P. 75.

aforoz edebilir. Şeyhan bölgesi dışında iktidarı, pek geçmesede tüm Yezidiler ona saygı gösterirler. Senciklerin ve Şex Hadi'nin vakıflarının ona sağladığı gelirler, ona büyük maddi imkân vermektedir. Kayd-ı hayat şartıyla emirlik devam ettiği için, bu gelirlere göz dikenler ona sahip olabilmek için cinayete bile teşebbüs etmektedirler. Bunun için çok az Yezidi emiri, tabii ölümle ölmektedir ¹⁹¹.

II — BABA ŞEYH (İxtiyaré Marge):

Efsaneye göre Baba Şeyhler, insanlara kanun vermek için bedenleşen meleklerden meydana gelmiştir. Bu ulu kişiler Şeyh Adi'nin yeğeni Sahr Ebu'l-Berekat'ın muhtelif kollarını temsil ederler. Bunlar şifahi olarak nakledilen gizli ilme sahiptirler ¹⁹². Bunlar daha doğumlarından itibaren belirli imtiyazlara sahip olurlar. Her birinin meşgul olacağı mürit bellidir. Baba Şeyhin görevi esas itibariyle din sahasıdır. O, müritlerinin manevi rehberidir. İnsan hayatının muhtelif sahalarında onlar adına gerekli ritleri icra ederler ¹⁹³. Bunların sahip olduğu manevi otoriteden dolayı, başı daralan her mürit ona baş vurur. Ondandır bir çare ve şifa ister ¹⁹⁴.

Baba Şeyhler, bayram vakitlerini belirlerler. Evleri mabed niteliğindedir. Ziyaret makamlarının bekçiliğini de onlar yaparlar. Baba Şeyhlik görevi bedava bir görev değildir. Müritler, Baba Şeyhlere vergi ödemek zorundadırlar. Bu, Suriye'de yılda bir defa iken; Sincar bölgesinde ilkbahar ve sonbahar olmak üzere iki defadır ¹⁹⁵.

III — PİRLER:

Rolleri Baba Şeyhlerle aynı olan Pirlere, aynı etnik guruptan gelmektedirler. Baba Şeyhler (İxtiyaré Marge), Şeyh Adi'nin soyundan geldiği halde; Pirlere, Şeyh Adi'nin müritlerinden gelmektedir. Böylece Baba Şeyhlerle Pirlere soyu ayrıdır ¹⁹⁶. Baba Şeyhlere, Pirlere ayinlerde yardım ederler. Baba Şeyhler, bir yere gittiklerinde yerlerine Pirlere bırakırlar. Pirlere de gelirleri, benzer kaynaklardan gelmektedir ¹⁹⁷.

¹⁹¹ İsmail Beg, P. 42.

¹⁹² Thomas Bois, P. 196.

¹⁹³ R. Lescot P. 87; Thomas Bois, P. 196.

¹⁹⁴ Thomas Bois, P. 196.

¹⁹⁵ R. Lescot, P. 87-90.

¹⁹⁶ Thomas Bois, P. 196.

¹⁹⁷ R. Lescot, P. 90.

IV — KAVVALLAR:

Bunlar özellikle Şeyhan bölgesinde Be'şika ve Behzane köylerinde oturmaktadırlar¹⁹⁸. Bunların başlıca görevi, Şex Hadî'nin şenlikleri sırasında ilahiler okumaktır. Bunların belli başlı fonksiyonları, her yıl iki veya üç kişilik guruplar halinde muhtelif Yezidi toplumlarını ziyarete gitmek ve sencikleri, Yezidilerin takdisine sunmaktır¹⁹⁹. Bu turneler sırasında bunlar, yaptıkları konuşmalarla Yezidi salıklarının imanını güçlendirirler. Yezidiliğin gerçek misyonerleri olan kavalların görevi, belli bir hazırlanma devresi gerektirir. Bunlar çocukları boyunca dini eğitim alırlar. Baba Şeyh tarafından imtihan edilirler ve daha sonra ilk turnelerine çıkarlar²⁰⁰. Bunlar, Damlooji'ye göre Şam kökenli Araplardır. Şeyh Âdi'ye LALEŞ'teki zaviyesinde refakat etmişlerdir. Tamburlarla, flütle Şeyh Âdi şenliklerinde müzik icra etmekle görevlidirler²⁰¹.

V — FAKİRLER:

Buraya kadar açıkladığımız dini hiyerarşinin içinde, sadece bu kast mensupları, hiçbir dini fonksiyon ifa etmezler²⁰². Bunlar Yezidi cemaatinin zahidleridir²⁰³. Kendilerini çok sert riyazata tabi tutmaktadırlar. Bunların yılda 92 gün oruçları vardır. Ayrıca, tütünden, alkolden ve yün yataklardan uzak dururlar. Bunlara traş olmak ve sakalını kesmek yasaktır. Silah taşıyamadıkları gibi kan da akıtmazlar.

Bunlar diğer Yezidilerden, özel elbiseleriyle ayrılırlar: Kullik denen bir fotr giyerler. Boyunlarında mehek veya meftul denen siyah ve kırmızı bir kolye ile dolaşırlar. Sert yünden siyah bir gömlek üstlerini kaplar. Bu gömleğin yakası, normal Yezidi gömleğinden daha açıktır²⁰⁴. Beyaz geniş bir pantolon ve yünden bir ceket giyerler. İşte bu kıyafet Yezidi salıklarına korkulu bir saygı vermektedir²⁰⁵. Hiç kimse bu elbiseyi taşıyan kimseye elini kaldıramaz. Hatta fakir birini dövse, öldürse de mazlum sırtını dönmekle yetinecektir²⁰⁶. Fakirin bir diğer imtiyazı, bir evde hoşlarına

¹⁹⁸ İsmail Beg, P. 91.

¹⁹⁹ R. Lescot, P. 91.

²⁰⁰ R. Lescot, P. 92.

²⁰¹ Thomas Bois, P. 196.

²⁰² R. Lescot, P. 92.

²⁰³ Thomas Bois, P. 196.

²⁰⁴ R. Lescot, P. 93; Thomas Bois, P. 196.

²⁰⁵ R. Lescot, P. 94.

²⁰⁶ R. Lescot, P. 94.

giden tüm şeylere el koyabilmeleridir. Ev sahiplerinin bu konuda hiçbir protesto hakları yoktur²⁰⁷. R. Lescot'ya göre fakirlerin tutumları, onları İslam tarikatlarına yaklaştırıyor. Bunun içinde Lescot, fakirleri Adeviyye'nin varisi olarak görür²⁰⁸. Fakirlerin evlenmeleri bir yana bırakılırsa; onlar Hıristiyan keşişleri ile mukayese edilebilirler²⁰⁹. Fakirlik kastına girme doğumla ilgili değildir. Michel Febvre göre XVII. yüzyılda isteyen bu unvana sahip olabiliyordu²¹⁰. Günümüzde ise fakirlik, babadan oğula intikal eder. Bu unvanın irsi karakterine rağmen fakir olarak doğulmaz. Fakir olan gençler, diğerlerinden ayrı değildir ve hiçbir imtiyazları da yoktur. Bunlar, olgunluk çağına geldiklerinde merasim elbiselerini giyerler. Febvre, bu merasimden önce, kırk günlük bir inzivadan bahseder²¹¹. İşte merasimle giyilen bu elbiseden sonra artık fakirlik başlamıştır²¹². Lescot'un bildirdiğine göre Sincar'da Şeyhan emiri, isteyen kişiye fakirlik liyakatını verebilmektedir²¹³.

VI—MÜCAVİRLER:

Şeyhan bölgesinde temsil edilen bu kast mensuplarının görevi, ziyaret konuşmalarını denetlemek ve çarşamba sabahına kadar, mabetlerdeki lambaları yakmaktır²¹⁴.

YEZİDİLİKTE DİĞER KASTLAR:

Yezidilikte başka kastların da bulunduğunu söyleyenler olmuştur. Gerçekte onlar, sadece Şeyh Adi tapınağının hizmetçilerini meydana getirirler. Böylece orada üç erkek tarikatı vardır:

1 — Köçekler.

2 — Çavuşlar.

3 — Ferraşlar.

Bir de kadın tarikatı vardır: Fekreyalar²¹⁵. Bu kadın tarikatına sadece genç kızlar ve dullar kabul olunmaktadır. Bu konuda Lescot, şüpheli

²⁰⁷ R. Lescot, P. 95; Thomas Bois P. 196.

²⁰⁸ R. Lescot, P. 95.

²⁰⁹ Thomas Bois, P. 196.

²¹⁰ Michel Febvre, P. 370.

²¹¹ Michel Febvre, P. 348-349; Siouffi, Notice Sur le Cheikh Adi et la Secte.

²¹² R. Lescot, P. 96; Thomas Bois, P. 197.

²¹³ R. Lescot, P. 96.

²¹⁴ R. Lescot, P. 97.

²¹⁵ R. Lescot, P. 97.

olduğunu beyan eder²¹⁶. Çavuşlar ve ferraşlar, özel bir kast durumunda değillerdir. Bunlar, herhangi bir sosyal kategoriden seçilen dini memurlardır. Siouffi'ye göre, çavuşlar dört veya beştir. Buna karşılık sadece bir ferraş vardır²¹⁷. Çavuşlar, ferraşlar ve köçekler babadan oğula geçmez. Bunlar hayatlarını, Şeyh Adi'nin hizmetine adanmış kimselerdir²¹⁸.

Köçek kelimesi, kabilede dini olduğu kadar politik bir soyu da belirtir. Bunlar yarı peygamber yarı sihirbaz bir manzara arzederler. Hele bugün Sincar'da köçek İbrahim'in ve Mirza'nın kerametlerinden bahsedilmektedir²¹⁹.

Yezidi toplumunun orijinal bir yönünü teşkil eden belli başlı dini hiyerarşik yapılar ve kast sistemleri genelde bunlardır. Dindar olmaktan çok hurafeci olan Yezidiler, bu hiyerarşik yapıya derinden bağlıdırlar. Yezidilerde dini teşkilat, politik teşkilattan daima önce gelir. Bunun içinde manevi şeyhler, politik şeyhlerden daha yüksektir²²⁰.

Bunların dışında Yezidilikte dikkatimizi çeken bir diğer nokta; her Yezidinin beş ödevle yükümlü olmasıdır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

- 1 — Bir Rab tanınmalıdır.
- 2 — Bir Baba Şeyh tanınmalıdır.
- 3 — Bir Pir tanınmalıdır.
- 4 — Bir ahiret karşedi tanınmalıdır.
- 5 — Bir hamî, bir mürebbi tanınmalıdır²²¹.

²¹⁶ R. Lescot, P. 97.

²¹⁷ Siouffi, Notice Sur le Cheikh, P. 93.

²¹⁸ R. Lescot, P. 98; Thomas Bois, P. 197.

²¹⁹ R. Lescot, P. 98.

²²⁰ R. Lescot, P. 98.

²²¹ R. Lescot, P. 83.

BİBLİYOGRAFYA

- ABBAS EL-AZZAVÎ, *Tarihu'l-Yezidiyye ve Aslu Akidetihim*, Bağdat, 1935.
- BADGER, *The Nestorians and Their Ritual*, Londra, Tarihsiz.
- M. VON BERCHEM, *Corpus Inscriptionum Arabicorum, Memoire de la Mission Archéologique du Caire*, XIX.
- C. BROCKELMANN, *Das Neuzahsfest der Yezidis*, *z.D.M.G.* LV.
- M. CANARD, *Les Expéditions des Arabes Contre Constantinople*, *Journal Asiatique*, Yıl: 1926.
- R. P. CHARLES, *Le Christianisme d'Arabes Contre Nomades Sur le Limes et Dans le Désert Syro-Mésopotamien aux Aletours de l'Hégire*, Paris, 1936.
- A. CHRISTENSEN, *Le Premier homme et le Premier Roi Dans l'Histoire Légendaire des Iranniens Archives d'Etudes Orientales*, XIV.
- ABDURREZZAK EL-HASANÎ, *es-Sabia*, Sayda, Tarihsiz.
- R. EMPSON, *The Culte of the Peacock Angel*, London, 1928.
- MENZEL, *Kitabu'l-Celve* (Encyc. İsl. Supp).
- F. NAU, *Note Sur la Vie et la Date de Cheikh Adi*, *Revue de l'Orient Chrétien* 2e, IX.
- B. NIKITINE, *Superstition des Chaldéens du Plateau d'Ourmia (Revue d'Ethnographie, 1923)*
- P. PERDRIZET, *Documents du XVIIe Siècle Relatifs aux Yezidis (Bulletin de la Société Géographique de l'Est, 1903.)*
- H. POGNON, *Sur les Yezidis de Sindjari (Revue de l'Orient Chrétien, XX.)*
- R. RESCHER, *Orientalische Miszelleu*, İstanbul, 1936.
- P. RONDOT, *Les Tribus Montagnardes de l'Asie Antérieure (Bulletin d'Etudes Orientales, VI.)*
- ŞEREF XAN, *Şerefname*, Kahire, Tarihsiz.
- EŞ-ŞATANAVFÎ, *Behcetü'l-Esrar*, Kahire, Tarihsiz.
- SIOUFFÎ, *Notice sur la Secte des Yezidis*, *Journal Asiatique*, VII. T. 20.
- A. TEYMUR, *el-Yezidiyye*, Kahire 1347.
- MICHEL FEBVRE, *Théâtre de la Turquie*, Paris 1682.
- G. FURLANÎ, *Testi Religiosi sui Yezidi*, Bologne, 1930.
- GIAMIL, *Monte Singar, Storia di un Popolo Ignoto*, Rome, 1900.

- M.A. GUIDI, *Origine dei Yezidi e Storia Religiosa dell' Islam e del Dualisma*, R.S.O. Rome, 1932.
- M. A. GUIDI, *Nuove Richerche sui Yazidi*, Roma, 1932.
- İBN TEYMIYYE, *Mecmuatu'r-Resail'l-Kübra*, 1, Kahire, 1323.
- P. LEMMENS, *Le Massif du Jebel Sim'an et Les Yezidis de Syrie*, *Melange de l'Universite St. Joseph*, Beyrut, 1906.
- İSMAIL BEG, *Çol, el-Yezidiyye*, Beyrut, 1934.
- H. LAYGARD, *Niniveh and its Remains*, Londra, 1850.
- R. LESCOT, *Quelques Publications Récentes sur Les Yezidis*, *Bulletin d'Etudes Orientales*, VI.
- ANASTASE, MARIE, *el-Yezidiyye*, Beyrut 1899.
- A. MENANT, *Les Yezidis*, Paris, 1892.
- TH. MENZEL, *Ein Beitrag Zur Kenntniss der Yeziden*, in *Grothe*, t. 1, Leipzig 1911
- R. LESCOT, *Enquete sur Les Yezidis*, Beyrut 1975.
- JAQUES JARRY, *Hérésies et Factions Dans l'Empire Byzantin du IVe au VIIe siècle*, Paris, 1968.
- JAGUES JARRY, *La Yezidiyya*, *Annales Islamologiques*, VII, Caire, 1967.
- G. FURLANI, *The Religion of the Yezidis*, Bombay, 1940.
- THOMAS BOIS, *Les Yezidis*, Beyrut 1961.
- DR. MEHMET AYDIN, *Yezidilerin İnanç Esasları*, *Ank. Üniv. İlah. Fak. Dergisi*, Ankara, 1977.